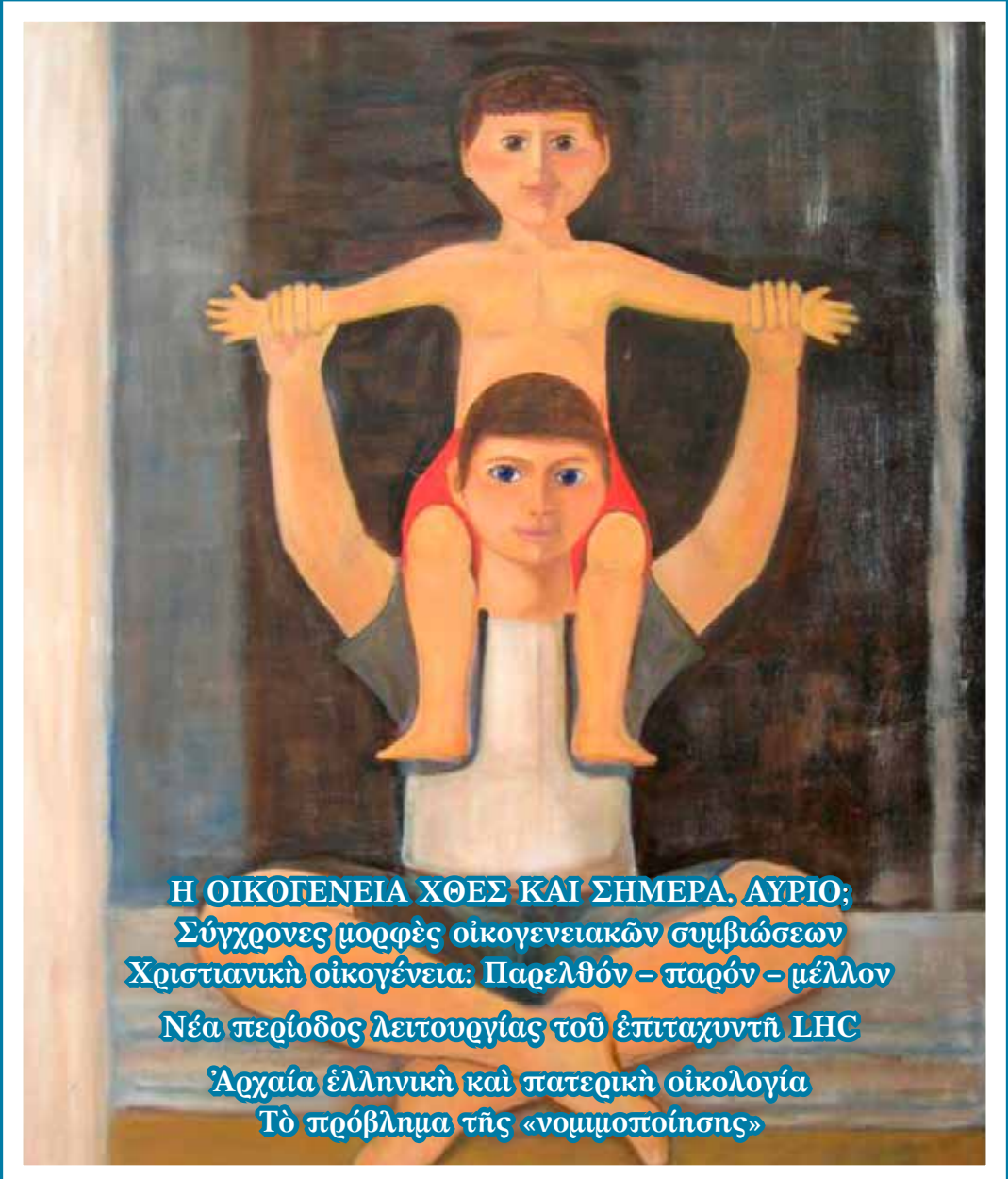

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 78^ο | ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2015 | ΑΡΙΘ. 752

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ. ΑΥΡΙΟ;

Σύγχρονες μορφές οικογενειακών συμβιώσεων

Χριστιανική οικογένεια: Παρελθόν - παρόν - μέλλον

Νέα περίοδος λειτουργίας του έπιταχυντή LHC

Άρχαία ελληνική και πατερική οικολογία

Τò πρόβλημα τής «νομιμοποίησης»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

«ΕΓΩ ΝΕΝΙΚΗΚΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ...» Γ.Β.Μ.....	121
ΗΜΕΡΙΔΑ: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ. ΑΥΡΙΟ;.....	123
ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΣΥΜΒΙΩΣΕΩΝ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ.....	124
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΑΡΕΛΘΟΝ – ΠΑΡΟΝ – ΜΕΛΛΟΝ Π. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΘΕΡΜΟΣ.....	133
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΜΕ ΤΗ ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΠΙΤΑΧΥΝΤΗ LHC ΗΛΙΑΣ Κ. ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ.....	144
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ «ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ» ΔΡ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ.....	151
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΠΟΡΝΟΓΡΑΦΙΑ Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ.....	159

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 10€
Έξωτερικού 20€

Έκδότης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»
Καρύτση 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
Θεηξινόνας 1, 166 74 Γλυφάδα

Η Έπιτροπή έπιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδήποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιεύόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης έπικοινωνίας
Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Άχαρών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.gr, info@lyhnia.gr

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Ιούλιος 2015

«ΕΓΩ ΝΕΝΙΚΗΚΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ..»

Χαρακτήρισαν τὸν αἰῶνα ποὺ ἔφυγε ὡς αἰῶνα τοῦ φόβου. Δὲν φαίνεται ὅμως καὶ πολὺ διαφορετικὸς ὁ αἰώνας ποὺ ἦλθε. Φόβοι πραγματικοὶ καὶ φόβοι φανταστικοὶ κυκλώνουν τὴ ζωὴ μας, τὴν περισφίγγουν καὶ τὴν ἀπειλοῦν. Προβάλλει ὁ φόβος τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ φόβοι ποὺ στήνουν μόνιμη τὴν κυριαρχία της.

Αὐτὴ εἶναι ἡ μία πραγματικότητα. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἡ ἄλλη. Εἶναι ἡ πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ ποὺ κάνει ἄτρωτο τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὶς ἐπιβουλὲς τοῦ φόβου. Τὴν διακήρυξε ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς στὴν πιὸ δραματικὴ στιγμή τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου. **«Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδιά· πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε»** (Ιωάν., ιδ' 1), εἶπε στοὺς ταραγμένους καὶ φοβισμένους μαθητὲς Του. Τί σημαίνει ἡ προτροπὴ αὐτή; Δὲν εἶναι μιὰ φυγὴ ἢ μιὰ ὑπεκφυγὴ. Δὲν εἶναι ἓνα εὐκόλο φάρμακο. Εἶναι μιὰ δυναμικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ φόβου καὶ κάθε πόνου.

Ἡ πίστιν στὸν Θεὸ ἀτσαλώνει τὸν ἄνθρωπο καὶ χαλυβδώνει τὴν καρδιά, γιὰ νὰ μένει ἀπόρθητη. Δὲν μᾶς ὑπόσχεται ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὶς θλίψεις, τὶς δοκιμασίες, τὶς ἀπειλές. Μᾶς προσφέρει τὴ δύναμιν νὰ

τὶς ξεπεράσουμε. Κάτι περισσότερο. Μᾶς δίνει τὰ μέσα νὰ τὶς χρησιμοποιήσουμε γιὰ τὸ πνευματικὸ μας ἀνέβασμα. Μπορεῖ ἢ γῆ νὰ συγκλονίζεται. Ἡ πλανήτης νὰ ἀπειλεῖται ἀπὸ οἰκολογικὴ καταστροφὴ. Ἡ θάλασσα νὰ ὀργώνεται καὶ οἱ βυθοὶ νὰ ἀναμοχλεύονται ἀπὸ τὰ ἀτσαλένια μεγαθήρια. Οἱ οὐρανοὶ νὰ αὐλακώνονται ἀπὸ τὰ σιδερένια ὑπερηχητικὰ πουλιά. Ἡ τρομοκρατία, τὸ ὀργανωμένο ἔγκλημα,

τὰ ναρκωτικά, ἡ νομιμοποίηση τοῦ γάμου τῶν ὁμοφυλοφίλων, νὰ διαβρώνουν τὴν κοινωνία. Ναί, ἀλλὰ ἐσεῖς **«ἐν τῷ ταρασσέσθαι τὴν γῆν καὶ μετατίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίαις θαλασσῶν»** νὰ μὴ φοβόσαστε. Ἡ καρδιά σας νὰ παραμένει ἀτάραχη. Καὶ θὰ παραμείνει εἰρηνικὴ, μονάχα ἂν βρισκόσαστε σὲ διαρκῆ ἐγρήγορη καὶ πιστεύετε ἀκλόνητα στὴν παντοδύναμη προστασία τοῦ Θεοῦ.

Λένε γιὰ κάποιον βασιλιά, πού, ὅταν ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ φρούριά του καταστράφη-

καν καὶ περιφερόταν ὡς κοινὸς θνητὸς, κάποιος ποὺ τὸν ἀναγνώρισε τοῦ εἶπε περιφρονητικὰ: «Ποῦ εἶναι τὴν φρούριά σου;» Ὁ βασιλεὺς τὸν κοίταξε ἀτάραχος. Σήκωσε ἤρεμα τὸ χέρι του καὶ δείχνοντας τὴν καρδιά του τοῦ ἀπάντησε σταθερά: «Ἐδῶ εἶναι τὰ φρούριά μου». Ἦταν σὰν νὰ τοῦ ἔλεγε: Ὅταν τοῦτο τὸ ζωντανὸ φρούριο παραμένει ἄπαρτο,

ἄς πέφτουν ὅλα τὰ ἄλλα. Τὰ φρούρια καὶ πάλι μποροῦν νὰ ὑψωθοῦν. Ἀπὸ τὰ ἐρείπια μπορεῖ καὶ πάλι νὰ ξεπηδήσει καινούργια ζωή. Ἀρκεῖ ἡ καρδιά νὰ στέκεται ὀρθή, ἀλύγιστη, μὲ ἀκλόνητη ἐμπιστοσύνη στὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ.

Ἄν ὑπάρχουν οἱ θλίψεις, οἱ δοκιμασίες, οἱ φόβοι, ὅμως πέρα καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ὑπάρχουν καὶ τὰ «ἀλλά» τοῦ Θεοῦ. Τὸ διακήρυξε ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς Του. Τί μᾶς εἶπε; «**Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον**» (Ιωάν., ιστ' 33). Ναί, ὑπάρχει ἡ θλίψη· ἀλλὰ θαρσεῖτε. Μὴ χάνετε τὸ θάρρος σας. Μέσα καὶ στὴν πιὸ τραγικὴ πραγματικότητα, ὅταν ὁ οὐρανὸς σκοτεινιάζει καὶ τὰ κύματα ἀπειλητικὰ ὀρθώνονται, τότε ὑπάρχει τὸ «ἀλλά» τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸ τὸ «ἀλλά» σχίζει τὰ σύννεφα καὶ κάνει νὰ φανεῖ «**ἥλιος τὰ μεσάνυχτα**». Μὰ οἱ φόβοι εἶναι ψηλαφητοί. Οἱ δυσκολίες φαίνονται ἀνυπερέβλητες στὴν κοντόθωρη λογικὴ μας, οἱ συμφορὲς μοιάζουν ἀνεπανόρθωτες, ὅμως τὸ «ἀλλά» τοῦ Θεοῦ μᾶς διαβεβαιώνει ὅτι «**τὰ ἀδύνατα**

παρ' ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ τῷ Θεῷ ἔστιν» (Λουκ., ιη' 17).

Νιώθεις συχνὰ ἀδικημένος, ἐγκαταλειμμένος ἀπὸ τοὺς στενοὺς συνεργάτες σου, παραγκωνισμένος ἀπὸ ἀγαπητοὺς φίλους, προδομένος ἀπὸ συναδέλφους, γιὰτὶ ὄχι καὶ ἀπὸ οἰκείου. Ναί, ἀλλὰ ἐγὼ «**οὐ μὴ σε ἀνῶ οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω**» (Εβρ., ιγ' 5). Ἐγὼ ποτὲ δὲν θὰ σὲ ἐγκαταλείψω. Ἀρκεῖ ἐσεῖς νὰ μὴ μὲ ἐγκαταλείπετε. Μὴ δειλιάσετε, λοιπόν. Νὰ μὴν τὸ λησμονεῖτε: «**Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον**» (Ιωάν., ιστ' 33). Νὰ τὸ μυστικὸ τῆς δυνάμεως, τὸ μυστικὸ τῆς νίκης. «**Ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον**». Ἐγὼ νίκησα· ὄχι ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ τεχνικὴ, οἱ Διεθνεῖς Ὄργανισμοὶ ἢ οἱ πλανητάρχες. Προσέξτε το καλά. «**Νενίκηκα**». Ἐχω νικήσει. Ἡ νίκη μου εἶναι σίγουρη, τετελεσμένη. Εἶμαι ὁ νικητὴς. Καὶ ὅσοι μένετε κοντὰ μου, ὅσοι ἀντλεῖτε δυνάμεις ἀπὸ μένα, θὰ εἴσατε καὶ σεῖς νικητές.

Γ.Β.Μ.

Στις 6 Δεκεμβρίου 2014, η Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων (Χ.Ε.Ε.) και η Χριστιανική Ένωση Εκπαιδευτικών Λειτουργών (Χ.Ε.Ε.Λ.) ὀργάνωσαν στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ «Ἀποστόλου Παύλου», Καρύτση 14, στὴν Ἀθήνα, Ἡμερίδα γιὰ τὴν Οἰκογένεια, μὲ τὸν εὐγλωττο τίτλο:

«**Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ. ΑΥΡΙΟ;**»

Τὸ πρόγραμμα τῆς Ἡμερίδας ἦταν τὸ ἑξῆς:

- **Ἀφροδίτη Γκενάκου-Μποροβίλου**, Δρ Φιλολογίας, Ἐκπαιδευτικός Μ.Ε.
ΘΕΜΑ: «Εἰσαγωγή στὴ θεματικὴ τῆς Ἡμερίδας. Ὁριοθετήσεις καὶ προβληματισμοί»
- **Παναγιώτης Νικολόπουλος**, Δρ Νομικῆς Λέκτωρ Ἀστικοῦ Δικαίου στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
ΘΕΜΑ: «Σύγχρονες μορφές οἰκογενειακῶν συμβιώσεων»
- **Γεώργιος Κρυσταλάκης**, Ὁμότιμος Καθηγητὴς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.
ΘΕΜΑ: «Ἡ οἰκογένεια ὡς παράγων ἀγωγῆς τοῦ νέου ἀνθρώπου»
- **π. Βασίλειος Θερμός**, Ἐπίκουρος Καθηγητὴς Ἀνώτατης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ψυχίατρος παιδιῶν καὶ ἐφήβων
ΘΕΜΑ: «Χριστιανικὴ οἰκογένεια: παρελθόν - παρόν - μέλλον»

Ἀπὸ τὶς παραπάνω εἰσηγήσεις, δημοσιεύουμε στὶς ἀκόλουθες σελίδες τὶς εἰσηγήσεις τῶν Παναγιώτη Νικολόπουλου καὶ π. Βασιλείου Θερμοῦ. Οἱ ἄλλες δύο εἰσηγήσεις δημοσιεύονται στὸ τεῦχος Ἰουλίου-Αὐγούστου τοῦ περιοδικοῦ *Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή*, ὄργανο τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν.

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΣΥΜΒΙΩΣΕΩΝ

Σεβαστοί Πατέρες,
Αξιότιμοι κύριοι Καθηγητές,
Κυρίες και κύριοι,

Γίνεται συχνά σήμερα λόγος για αυτό που ονομάζεται «κρίση του γάμου», «κρίση της οικογένειας». Βεβαίως, αν δούμε την ιστορία του γάμου και της οικογένειας, θα διαπιστώσουμε ότι σε διάφορες περιόδους οι άνθρωποι μιλούσαν για κρίση. Αυτό συνήθως σήμαινε ένα φόβο για το καινούργιο: "Αλλάζαν παλιά δεδομένα,

Μια μορφή κρίσης στη σημερινή οικογένεια είναι η ανυπαρξία οικογένειας, δηλαδή η πολύ μεγάλη αύξηση των μοναχικών ανθρώπων, αυτών που στα αγγλικά ονομάζουμε "singles", και ήδη στις Ηνωμένες Πολιτείες φθάνουν το 50% και στη Σουηδία το 60%. Αλλά και η Ελλάδα δεν πάει πίσω.

και έρχονταν κάποιες νέες καταστάσεις, νέες μορφές λειτουργίας της οικογένειας.

Μια μορφή κρίσης στη σημερινή οικογένεια είναι η ανυπαρξία οικογένειας, δηλαδή η πολύ μεγάλη αύξηση των μοναχικών ανθρώπων, αυτών που στα αγγλικά ονομάζουμε "singles", και

ήδη στις Ηνωμένες Πολιτείες φθάνουν το 50% και στη Σουηδία το 60%. Αλλά και η Ελλάδα δεν πάει πίσω. Σύμφωνα με στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας, ενώ το 1985 είχαμε 434.500 μοναχικούς, το 2005 φθάσαμε οι μοναχικοί να είναι 723.600 και το 2011 1.061.000 – δηλαδή μεταξύ του 2005 και του 2011 είχαμε μια αύξηση 46%. Αυτοί οι μοναχικοί δεν θέλουν όχι μόνο γάμο θρησκευτικό, αλλά ούτε πολιτικό ούτε σύμφωνο συμβίωσης ούτε άτυπη συμβίωση.

Μεγάλη αύξηση επίσης έχουμε στις λεγόμενες μονογονεϊκές οικογένειες, οι οποίες βεβαίως δημιουργούνται και από λόγους ανεξάρτητους από τη θέληση των ανθρώπων, όπως είναι ο θάνατος, η χηρεία, ή εγκατάλειψη μιας κοπέλας από τον σύντροφό της που την άφησε έγκυο, και φυσικά το διαζύγιο και η διάσταση. Μονογονεϊκή οικογένεια είναι και αυτή που προκύπτει από την υιοθεσία παιδιών από έναν άνθρωπο, έναν πατέρα ή μία μητέρα. Τώρα πιά, όμως, έχουμε και μονογονεϊκές οικογένειες που δημιουργούνται με μορφές υποβοηθούμενης αναπαραγωγής.

"Όταν λέμε «υποβοηθούμενη αναπαραγωγή», εννοούμε τη χρήση τεχνολογικών μεθόδων, για να καλυφθεί/συμπληρωθεί μια φυσική αδυναμία που έχει ο άνδρας ή η γυναίκα, για να αποκτήσουν παιδι με φυσικό τρόπο." Αν υπάρχει πρόβλημα στο σπερματοζώαριο του άνδρα, αυτό αντικαθίσταται, δηλαδή χρησιμοποιείται σπέρμα άλλου άνδρα. Αν υπάρ-

χει πρόβλημα στο ώαριο τής γυναίκας, αντικαθίσταται τὸ ώαριο. Σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἔχουμε *έτερόλογη* τεχνητὴ γονιμοποίηση. Ἄν ὑπάρχει πρόβλημα στὴ γονιμοποίηση, τότε ἀπλῶς χρησιμοποιεῖται τὸ σπερματοζώαριο τοῦ ἄνδρα καὶ τὸ ώαριο τής γυναίκας, ἀλλὰ ὑποβοηθεῖται ἡ γονιμοποίηση στὸν σωλῆνα, καὶ μετὰ τὸ γονιμοποιημένο ώαριο ἐμφυτεύ-

---

Αὐτοὶ οἱ μοναχικοὶ δὲν θέλουν ὄχι μόνο γάμο θρησκευτικό, ἀλλὰ οὔτε πολιτικό οὔτε σύμφωνο συμβίωσης οὔτε ἄτυπη συμβίωση.

εται στὴ γυναῖκα καὶ κυοφορεῖται. Σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἔχουμε *ὁμόλογη* τεχνητὴ γονιμοποίηση.

Ἄν ὑπάρχει πρόβλημα στὴν κυοφορία, δηλαδὴ μιὰ γυναῖκα δὲν μπορεῖ νὰ «κρατήσει τὸ παιδί», ὅπως λέμε, τότε χρησιμοποιεῖται ἡ λεγόμενη *παρένθετη μητέρα*, δηλαδὴ μιὰ ἄλλη γυναῖκα, στὴν ὁποία ἐμφυτεύεται τὸ γονιμοποιημένο ώαριο, καὶ αὐτὴ τὸ κυοφορεῖ καὶ τὸ γεννάει. Σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι, ἔχει ὑπάρξει μιὰ δικαστικὴ ἀπόφασι, ἔχουν ὑπάρξει γραπτὲς συναινέσεις τῶν προσώπων ποὺ ἐμπλέκονται (τοῦ ζευγαριοῦ ποὺ ζητᾶει νὰ ἀποκτήσει παιδί, τής γυναίκας ποὺ προσφέρεται νὰ τὸ κυοφορήσει καὶ τοῦ συζύγου τῆς ἀν εἶναι ἐγγαμν), καὶ μὲ βάση αὐτὴ τὴ δικαστικὴ ἀπόφασι γονεῖς θὰ εἶναι αὐτοὶ ποὺ τὸ παρήγγειλαν, ἐνῶ ἡ γυναῖκα ποὺ τὸ γέννησε δὲν βρίσκεται σὲ καμμία νομικὴ σχέση μὲ αὐτό. Ἀρχικὰ εἶχε προβλεφθεῖ στὸν νόμο, μὲ παρέμβασι καὶ τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Βιοθικῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἡ *παρένθετη* μητέρα καὶ ἡ γυναῖκα ποὺ ζητᾶει παιδί νὰ ἔχουν κατοικία στὴν Ἑλλάδα, πρόσφατα ὅμως,

μέσα στὸ καλοκαίρι τοῦ 2014, ἔγινε μιὰ τροποποίηση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ δύο γυναῖκες μποροῦν νὰ ἔχουν μόνο προσωρινὴ διαμονὴ στὴν Ἑλλάδα, ποὺ σημαίνει ὅτι ἀνοίξε ὁ δρόμος γιὰ τὸν «ἀναπαραγωγικὸ τουρισμὸ» στὴν Ἑλλάδα.

Ἐπὶ αὐτῆς ἔστις ἡ λεγόμενη *μεταθινατία* τεχνητὴ γονιμοποίηση, ὅπου δίνεται ἡ δυνατότητα, ὅταν ἓνας ἄνδρας πάσχει ἀπὸ μιὰ ἀσθένεια ποὺ προκαλεῖ κίνδυνο στειρότητας ἢ πρόκειται νὰ βρεθεῖ σὲ μιὰ περιπέτεια ὅπου θὰ ἔχει κίνδυνο ζωῆς, ὅπως σὲ ἓναν πόλεμο, νὰ μπορεῖ νὰ καταψύξει τὸ σπερματοζώαριό του, νὰ ὑπάρξει μιὰ γραπτὴ συναινέσι, καὶ μετὰ τὸν θάνατό του νὰ κυοφορήσει ἡ γυναῖκα, σύζυγός του ἢ πρῶν συζυγος, τὸ γονιμοποιημένο ώαριο ἀπὸ τὸ κατεψυγμένο αὐτὸ σπερματοζώαριο, καὶ ἔτσι νὰ ἀποκτήσει παιδί ποὺ θὰ εἶναι δικό του. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνε ἔξι μῆνες μετὰ τὸν θάνατο, ἀλλὰ ὄχι δύο χρόνια μετὰ. Καὶ γι' αὐτὸ χρειάζεται ἐπίσης δικαστικὴ ἄδεια, δικαστικὴ ἀπόφασι.

Ἐπειδὴ, τώρα, ὅλες αὐτὲς οἱ τεχνολογικὲς μέθοδοι δὲν πετυχαίνουν πολὺ εὐκόλα καὶ χρειάζονται πολλὲς προσπάθειες, γι' αὐτὸ παράγονται πολλὰ γονιμοποιημένα ώαρια, καὶ πολλὰ περισσεύουν: κάποιο τελικὰ χρησιμοποιεῖται σὲ ἐπιτυχημένη τεχνητὴ γονιμοποίηση, καὶ τὰ ἄλλα περισσεύουν. Ἐπομένως, γεννιέται τὸ ἐρώτημα τί θὰ γίνε μὲ αὐτὰ ποὺ περισσεύουν. Ὁ νόμος προσφέρει τρεῖς δυνατότητες: α. νὰ δωρηθοῦν σὲ ἄλλα ἄτεκνα ζευγάρια, β. νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ γ. νὰ καταστραφοῦν. Καὶ ἂν τὸ ζευγάρι ποὺ παρήγγειλε αὐτὴ τὴ διαδικασίαν δὲν κάνει μιὰ γραπτὴ δήλωσι, τὰ περισσευόμενα γονιμοποιημένα ώαρια διατηροῦνται πέντε χρόνια καὶ μετὰ καταστρέφονται. Ἐδῶ, γιὰ νὰ ἀποφεύγεται αὐτὴ ἡ καταστροφὴ, ἔχουν ὑπάρξει προτάσεις νὰ χρησιμοποιοῦνται μέθοδοι μὲ τὶς ὁποῖες

δεν θα παράγονται περισσότερα γονιμοποιημένα ωάρια, αλλά μόνον όσα χρειάζονται, ώστε να μην μπαίνει κανείς σε αυτό το δίλημμα.

Προκειμένου περιόδοτων σπερματοζωαρίων ή ωαρίων, στον νόμο μας ίσχύει ή ανωνυμία: ό δότης δεν είναι γνωστός, ποτέ δεν μπορεί να ανακαλυφθεί, δεν τον γνωρίζει το ζευγάρι που χρησιμοποιεί το σπερματοζωάριο ή το ωαρίό του, δεν θα τον μάθει ποτέ το παιδί. Απλώς, σε ένα απόρρητο αρχείο διατηρούνται κάποια γενετικά στοιχεία, ώστε, αν το παιδί μετά άσθενήσει από κάποια νόσο, να μπορούν να βρεθούν αυτά και να αξιολογηθούν ανάλογα, για να βοηθηθεί ή θεραπεία.

Στό πλαίσιο της προεργασίας για την υποβοήθηση στην αναπαραγωγή, συνήθως εφαρμόζονται μέθοδοι προγεννητικού έλέγχου, οί όποίες βεβαίως εφαρμόζονται και στη φυσική κυοφορία, και πολύ περισσότερο στην υποβοηθούμενη. Έλέγχονται το σπερματοζωάριο, το ωάριο και το γονιμοποιημένο ωάριο, ώστε, σε περίπτωση κάποιων σοβαρών παθήσεων, να διακοπεί ή διαδικασία και να μην ολοκληρωθεί. Το ίδιο βέβαια γίνεται στις περισσότερες περιπτώσεις και στις φυσικές κυοφορίες.

Και εδώ ανακύπτει ένα θέμα ευθύνης των ιατρών, αν ό γυναικολόγος που παρακολουθεί μια γυναίκα δεν της συστήσει να κάνει τέτοιο προγεννητικό έλεγχο, ή της συστήσει κάποιες πρώτες εξετάσεις και, ενώ υπάρχει κάποια ύποψια ή ένδειξη ότι μπορεί να υπάρχει κάποιο πρόβλημα, δεν της συστήσει και τις επόμενες που υπάρχουν, τις άνωτερες, τις πιό αναλυτικές, ή γίνουν όλες οί εξετάσεις αλλά υπάρξει λάθος διάγνωση, και τελικά γεννηθεί ένα παιδί βεβαρημένο. Μπορεί λοιπόν να έλθουν οί γονείς, ή άφ' έαυτών μόνο ή και εκ μέρους του ίδιου του παιδιού, και να ζητήσουν άποζημιώσεις από τον ιατρό, γιατί δεν τους ενη-

μέρωσε σωστά, ώστε να διακόψουν την κυοφορία και να μην άποκτήσουν αυτό το βεβαρημένο παιδί. Έδώ υπάρχουν δύο περιπτώσεις. Η μία περίπτωση, γνωστή με τον άγγλικό όρο "wrongful life", δηλαδή «ζημιόγνος ζωή», ζωή που γεννήθηκε με ζημιά. Η άλλη περίπτωση, "wrongful birth", δηλαδή «ζημιόγνος γέννηση», γέννηση ενός βεβαρημένου παιδιού. Στην πρώτη περίπτωση μιλάμε εκ μέρους του παιδιού, στη δεύτερη εκ μέρους των γονέων. Διεθνώς δεν άναγνωρίζονται άξιώσεις άποζημιώσης εκ μέρους του ίδιου του παιδιού, γιατί γεννήθηκε έτσι όπως γεννήθηκε, καθώς θεωρείται ότι ή μη ζωή, δηλαδή ή άνυπαρξία, είναι κάτι χειρότερο από την έστω βεβαρημένη ζωή, δεν μπορεί δηλαδή να σταθμισθεί ως άνωτερο έννομο αγαθό, ενώ, αντίθετα, μπορούν να δοθούν άποζημιώσεις, για να καλυφθούν οί ιδιαίτερες άνάγκες που έχει αυτό το βεβαρημένο παιδί στη διατροφή και στην αντιμετώπιση των προβλημάτων του. Από τη μεριά των γονέων, πάλι, μπορούν να ζητηθούν χρηματικές ίκανοποιήσεις ήθικης βλάβης, με το σκεπτικό ότι προσβλήθηκε ή προσωπικότητά τους και διαταράσσονται ψυχικά και θλίβονται κτλ. (έπειδή θα άναγκασθούν να μεγαλώσουν ένα παιδί με αυτή την κατάσταση, πράγμα που δεν θα έπιθυμούσαν και θα μπορούσαν να είχαν άποφύγει), όπως επίσης μπορούν να ζητηθούν άποζημιώσεις, για να αντιμετωπίσουν τα έξοδα του παιδιού. Έδώ, επίσης, υπάρχει και ένα άλλο θέμα: Μόνο ή γυναίκα μπορεί να διεκδικήσει τέτοια άποζημίωση (έπειδή αυτή είναι ή άσθενής του ιατρού, αυτή κυοφόρησε, αυτή είχε το παιδί μέσα στο σώμά της), ή και ό πατέρας, ή μήπως και οί δύο; Υπάρχουν πια και έλληνικά δικαστήρια που δέχονται τέτοιες άγωγές, και συνήθως δέχονται και για τους δύο γονείς, γιατί, με βάση τις διατάξεις του άστικού κώδικα, ή άπόκτηση παιδιού και

ή διακοπή της κυοφορίας ή συνέχισή της είναι κοινή απόφαση των δύο γονέων.

Να ποῦμε, τέλος, ὅτι σὲ αὐτὲς τὶς μεθόδους ὄριο ἡλικίας προβλέπεται μόνο γιὰ τὴ γυναῖκα, τὰ 50 χρόνια, ἐνῶ γιὰ τὸν ἄνδρα δὲν προβλέπεται.

Μεταξὺ τῶν προσώπων ποὺ μποροῦν νὰ προσφύγουν στὴν ὑποβοηθούμενη ἀναπαραγωγὴ εἶναι τὰ ἕγγαμα ζευγάρια, τὰ ζευγάρια ποὺ ἔχουν συνάψει σύμφωνα συμβίωσης, τὰ ζευγάρια ποὺ ζοῦν σὲ ἐλεύθερη ἔνωση ἄτυπη, δηλαδή χωρὶς ὅποιαδήποτε γραπτὴ συμφωνία, ἀλλὰ καὶ ἄτομα μοναχικά, γιὰ παράδειγμα μιὰ μοναχικὴ γυναῖκα. Τὰ δικαστήριά μας ἀντιμετώπισαν τὴν ἔξῃς περίπτωση: Ἐμφανίσθηκε ἕνας μοναχικὸς ἄνδρας καὶ ζήτησε ἄδεια ἀπὸ τὸ δικαστήριο νὰ ἀποκτήσει παιδί μετὰ παρένθετη μῆτέρα. Ἐνας δικαστὴς τοῦ ἔδωσε αὐτὴ τὴν ἄδεια, θεωρώντας ὅτι διαφορετικὰ θὰ ὑπῆρχε ἄνιση μεταχείριση μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν: ἀφοῦ προβλέπεται γιὰ τὴ μοναχικὴ γυναῖκα, γιατί νὰ μὴν προβλέπεται καὶ γιὰ τὸν μοναχικὸ ἄνδρα. Γεννήθηκαν λοιπὸν δύο δίδυμα. Ὁ ἄνδρας πῆγε νὰ τὰ ἐγγράψει στὸ Ληξιαρχεῖο, ὅπου ὅμως τοῦ ζητήθηκε ἀπὸ τὸν ληξίαρχο ὄνομα μῆτέρας. Ὁ ἄνδρας ἀπάντησε ὅτι δὲν ὑπάρχει. Ὁ ληξίαρχος δήλωσε ἀδυναμία νὰ τὰ ἐγγράψει χωρὶς ὄνομα μῆτέρας, καὶ ἔκανε ἐρώτημα στὸ Νομικὸ Συμβούλιο τοῦ Κράτους. Ἐκεῖνο τοῦ ὑπέδειξε νὰ γράψει τὸ ὄνομα τῆς παρένθετης μῆτέρας. Αὐτὸ ὅμως εἶναι λάθος, γιατί ὁ νόμος ὀρίζει ὅτι ἡ παρένθετη μῆτέρα δὲν εἶναι μῆτέρα. Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ εἰσαγγελέας ἄσκησε ἔφεση, καὶ τὸ Ἐφετεῖο ἀκύρωσε τὴν ἀπόφαση τοῦ Πρωτοδικείου, μετὰ τὸ σκεπτικὸ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἐδῶ ἀναλογικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου ἀπὸ τὶς γυναῖκες γιὰ τοὺς ἄνδρες, γιατί δὲν ὑπάρχει φυσικὴ ἀδυναμία τοῦ ἄνδρα· ἡ φυσικὴ ἀδυναμία τῆς γυναίκας, ποὺ τὴν κάνει νὰ προσφύγει σὲ παρένθετη μῆτέρα, εἶναι

ἡ ἀδυναμία της νὰ κυοφορήσει, ἐνῶ ὁ ἄνδρας ἀπὸ τὴ φύση του δὲν κυοφορεῖ. Βέβαια, τὰ παιδιά εἶχαν γεννηθεῖ. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ, ὁ συγκεκριμένος ἄνδρας νυμφεύθηκε τὴν παρένθετη μῆτέρα, γιὰ νὰ ἔχουν μιὰ μῆτέρα τὰ παιδιά του, καὶ αὐτὴ κίνησε διαδικασία υἰοθεσίας, ἔχοντας ἥδη ξεπεράσει τὰ 60 χρόνια ποὺ προβλέπει ὁ νόμος, ἀλλὰ λέγοντας ὅτι θὰ υἰοθετήσῃ τὰ παιδιά τοῦ συζύγου της. Τὸ Πρωτοδικεῖο ὅμως εἶπε ὅτι ἀφ' ἐνός μὲν ἔχει περάσει τὴν ἡλικία, θὰ μπορούσε ὅμως νὰ γίνεῖ δεκτὴ ἡ αἰτήσή της νὰ υἰοθετήσῃ τὰ παιδιά τοῦ συζύγου της, ἀλλὰ αὐτὰ δὲν εἶναι δικά του παιδιά πιά, βάσει δικαστικῆς ἀποφάσεως, καὶ δὲν εἶναι πατέρας τους, ὁπότε στὴν οὐσία δὲν ἔχουν οὔτε πατέρα οὔτε μῆτέρα. Τελικὰ τὸ Ἐφετεῖο ἔκανε δεκτὴ τὴν αἴτηση υἰοθεσίας, προσβλέποντας στὸ συμφέρον τῶν παιδιῶν.

Κλείνοντας ἐδῶ τὴν ἀναφορὰ μας στὴν ὑποβοηθούμενη ἀναπαραγωγὴ, ἂς ἔλθουμε στὶς ἄλλες μορφὲς συμβίωσης ἐκτὸς τοῦ γάμου. Ὁ θρησκευτικὸς καὶ ὁ πολιτικὸς γάμος εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα νομικά, ἔχουν τὶς ἴδιες συνέπειες, καὶ διαφέρουν μόνο ἐκκλησιαστικά. Ἔχουμε ὅμως καὶ ἄλλους δύο τρόπους συμβίωσης: τὸ σύμφωνο ἐλεύθερης συμβίωσης καὶ τὴν ἐλεύθερη ἔνωση.

Ἐλεύθερη ἔνωση εἶναι αὐτὸ ποὺ παλαιότερα ὀνομαζόταν ἐξώγαμη συμβίωση. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἄτυπη συμβίωση δύο ἐτερόφυλων προσώπων, ποὺ ἔχει μιὰ μονιμότητα, μιὰ χρονικὴ διάρκεια καὶ μιὰ δημόσια παρουσία. Ἀρχικὰ δὲν εἶχε νομικὲς ρυθμίσεις. Σιγὰ σιγὰ ἀπέκτησε μερικὲς, π.χ., ἂν ἕνα πρόσωπο διαζευγμένο ποὺ παίρνει διατροφή ἀπὸ τὸν πρῶτο σύζυγο ζεῖ σὲ ἐλεύθερη ἔνωση, χάνει τὴ διατροφή. Ἐπίσης, ὅπως σημειώσαμε νωρίτερα, ἀναφερόμενοι στὶς μορφὲς ὑποβοηθούμενης ἀναπαραγωγῆς, ὁ νόμος προέβλεψε νὰ ἰσχύουν τὰ ἴδια καὶ γιὰ παντρεμένα ζευγάρια καὶ γιὰ ζευγάρια

σέ ελεύθερη ένωση. Όταν ψηφίσθηκε ο έν λόγω νόμος, δέν υπήρχε ακόμα τó σύμφωνο συμβίωσης. Τώρα, βεβαίως, ή πρόβλεψη άφορα και τó σύμφωνο συμβίωσης. Επίσης, στón Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας τού 2005 προβλέπεται ότι, όταν ένας άσθενής άδυνατεί νά δώσει ό ίδιος συναίνεση για ιατρικές πράξεις, μεταξύ τών προσώπων που μπορούν νά δώσουν τέτοια συναίνεση, που όνομάζονται οικείοι, είναι και οί σύντροφοι τής ελεύθερης ένωσης. Τό ίδιο ισχύει στón νόμο 3500/2006 για τήν ένδοικογενειακή βία: ό,τι ισχύει σέ έγγαμια ζευγάρια ισχύει και για ζευγάρια σέ ελεύθερη ένωση. Επίσης, στή νομοθεσία για τó ξέπλυμα βρώμικου χρήματος, όπου εμπλέκονται συγγενείς, σύζυγοι κτλ., εμπλέκονται και σύντροφοι ελεύθερης συμβίωσης.

Υπάρχουν όμως άλλα θέματα, που δέν λύνονται από τόν νόμο ούτε ή νομολογία τά αντιμετώπιζει θετικά. Για παράδειγμα, όταν σέ ένα τροχαίο άτύχημα σκοτώνεται κάποιος, οί συγγενείς μπορούν νά ζητήσουν άποζημίωση για ψυχική όδύνη. Στους συντρόφους ελεύθερης συμβίωσης δέν άναγνωρίζεται αυτό τó δικαίωμα. Επίσης, σέ μιá περίπτωση υπήρχε ένα ζευγάρι, που μάλιστα ό άνδρας ήταν και γυναικολόγος, ήταν και οί δύο σέ διάσταση, άναμένονταν τά διαζύγια τους, και ξεκίνησαν τή διαδικασία ύποβοηθούμενης άναπαραγωγής, για νά άποκτήσουν παιδιά. Αφού προχώρησε ή διαδικασία, άρχισε ή κυοφορία και βγήκαν τά διαζύγια, ό άνδρας άλλαξε γνώμη και δέν ήθελε πια τά παιδιά. Τά παιδιά γεννήθηκαν, και ή μητέρα είναι σέ διαδικασία δικαστικής άναγνώρισης πατρότητας. Έφθασε μέχρι τήν όλομέλεια τού Άρειού Πάγου, όμως ό Άρειος Πάγος άρνήθηκε τήν άναγνώριση, άποφαινόμενος ότι δέν εφαρμόζονται άναλογικά στήν ελεύθερη ένωση οί διατάξεις που προβλέπουν ότι όποιος δώσει συναίνεση σέ

τεχνητή γονιμοποίηση θεωρείται πατέρας.

Επίσης, μέχρι πρόσφατα υπήρχε επί χρόνια μιá διαμάχη, άν μεταξύ τών συντρόφων τής ελεύθερης ένωσης μπορεί νά υπάρξει μιá άξίωση για περιουσιακή άποκατάσταση, όταν ό ένας έχει συμβάλει νά πλουτίσει ό άλλος. Πολύ πρόσφατα, με μιá άπόφαση τού Άρειού Πάγου τού 2014, αυτό άναγνωρίζεται. Και ως προς τις διαθήκες έξωγαμων συντρόφων, επί πολλά χρόνια ή νομολογία δέν τις θεωρεί

άνήθικες, παρά μόνο εάν έχουν δοθεί κάποια περιουσιακά στοιχεία στón σύντροφο κατά τρόπο που δείχνει ιδιαίτερη καταφρόνηση στους άλλους συγγενείς.

Επειδή λοιπόν υπήρχαν κάποια άνοικτά θέματα, θεωρήθηκε κάποια στιγμή ότι έπρεπε νά ψηφιστεί ένας νόμος και για τó συμβολαιογραφικό σύμφωνο συμβίωσης. Και ψηφίστηκε ό νόμος 3719/2008, σύμφωνα με τόν όποιο τó σύμφωνο συμβίωσης είναι μιá συμβολαιογραφική πράξη που ύπογράφεται από τους δύο συντρόφους, καταχωρείται στο Ληξιαρχείο κανονικά όπως και ό γάμος και έχει αντίστοιχες έννομες συνέπειες. Όχι βεβαίως ως προς τά πάντα· είναι κάτι διαφορετικό από τόν γάμο, είναι πολύ πιό

εύκολη ή λύση του, γιατί μπορεί να λυθεί με μιὰ καινούργια συμφωνία, μπορεί να λυθεί με μιὰ μονομερή ενέργεια, δηλαδή με μιὰ εξώδικη δήλωση, που και αυτή πρέπει να καταχωρηθεί στο Ληξιαρχείο, φυσικά θα λυθεί, αν παντρευτούν μεταξύ τους οί δύο σύντροφοι, αλλά και αν ό ένας από τους δύο τελέσει γάμο με τρίτο πρόσωπο. Αυτή ή τελευταία περίπτωση έχει επικριθεί ως ανήθικη, γιατί ένα ζευγάρι ζει μαζί με τó σύμβολο συμβίωσης, και ξαφνικά πάει ό ένας και τελεί γάμο με άλλο πρόσωπο. Επίσης, άλλα θέματα που ρυθμίζονται είναι: Τό πιο βασικό, τó άρθρο του νόμου που άφορα τó τεκμή-

άπασχολήσει τó κατά πόσον θεωρείται πορνεία ή είναι κάτι άλλο. Υπάρχουν κάποια χωρία που κάνουν μιὰ διάκριση. Ό μεγάλος βυζαντινός Κανονολόγος Θεόδ. Βαλασαμών, έρμηνεύοντας τόν 26^ο Κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου, λέγει: «*Διαφορά έστι παλλακής και πόρνης· ή μόν γάρ, ήγουν παλλακή, εις μόνον τόν παλλακεύμενον άμαρτάνουσα έπιγινώσκειται και τῷ νόμῳ· ή δέ μετά διαφόρων πορνεύσασα οὔτε τῷ νόμῳ έπιγινώσκειται, αλλά και τῆς πορνεύοντος κατοικίας έξωθεί*». Επίσης, ό άγιος Νικόδημος ό Άγιορείτης γράφει στο Πηδάλιον: «*Διαφέρει δέ ή πόρνη από την παλλακίην, καθότι*

Τό σύμφωνο συμβίωσης είναι μιὰ μετεξέλιξη, θα λέγαμε, του μορφώματος που υπήρχε στην άρχαία Ελλάδα και στο Βυζάντιο και όνομαζόταν παλλακία, τó όποιο ήταν πολύ γνωστό και συνηθισμένο και έχει άπασχολήσει πολύ και την έκκλησιαστική γραμματεία, τούς Κανόνες και πατερικά κείμενα.

ριο πατρότητας, και είναι πανομοιότυπο με τις αντίστοιχες διατάξεις του άστικού κώδικα· έτσι, δηλαδή, τὰ παιδιά που γεννιούνται μέσα στο σύμφωνο συμβίωσης είναι γνήσια παιδιά τών γονέων. Από τόν νόμο προβλέπονται και κάποιες άλλες διατάξεις περιουσιακές, προβλέπεται κληρονομικό δικαίωμα, που είναι όμως τó μισό από αυτό που έχουν οί έγγαμοι, αλλά και νόμιμη μοίρα. Δεν προβλέπονται δικαιώματα συνταξιοδοτικά, φορολογικά κτλ. Δεν υπάρχει δηλαδή σε όλα αυτά πλήρης έξομοίωση.

Τό σύμφωνο συμβίωσης είναι μιὰ μετεξέλιξη, θα λέγαμε, του μορφώματος που υπήρχε στην άρχαία Ελλάδα και στο Βυζάντιο και όνομαζόταν παλλακία, τó όποιο ήταν πολύ γνωστό και συνηθισμένο και έχει άπασχολήσει πολύ και την έκκλησιαστική γραμματεία, τούς Κανόνες και πατερικά κείμενα. Και ιδιαίτερα έχει

αυτή άμαρτάνει με διάφορα πρόσωπα, ή δέ παλλακή με ένα». Και μεταφέρει και άποψη του ιεροῦ Φωτίου, ό όποιος είχε γράψει ότι παλλακή είναι γυναίκα σεμνή, την όποία εκείνος με τόν όποιο συγκατοικεί, κάνοντας φανερά μαρτυρία περι τῆς συγκατοικήσεως ταύτης, φαίνεται εις τούς πολλούς ότι την έχει γυναίκα του. Και επίσης στον Νομοκάνονά του λέγει ό ίδιος ότι «*παλλακή έστιν ή συζῶσα τινι έν τῷ οίκῳ αυτού νομίμως, χωρίς γάμου, ή δέ ήττων τιμωτέρα φίλη λέγεται*». Δεν είναι ίσως αυτή ή γνώμη όλων τών Πατέρων και τών έρμηνευτών, πάντως βλέπουμε ότι υπάρχουν και τέτοιες προσεγγίσεις στο χώρο τῆς Έκκλησίας σε αυτό τó προηγούμενο αντίστοιχο του σημερινού συμφώνου ελεύθερης συμβίωσης. Τὰ σημειώνω αυτά, έπειδή, και όταν ψηφίζόταν τó σύμφωνο συμβίωσης, ή Διαρκής Ίερά Σύνοδος σε μιὰ άπόφασή της τó είχε

χαρακτηρίσει ως «πορνεία».

Τώρα, με αυτόν τον νόμο, προέκυψε ένα άλλο ζήτημα: το ζήτημα των συμβιώσεων ομοφυλοφίλων. Ειπώθηκε δηλαδή ότι αυτό το σύμφωνο αναγνωρίζει τη συμβίωση μόνο των έτεροφύλων, και όχι των ομοφύλων, άρα εδώ υπάρχει άνιση μεταχείριση και δυσμενής διάκριση μεταξύ ομοφύλων και έτεροφύλων, δηλαδή διάκριση με κριτήριο τη σεξουαλική προτίμηση, και θα έπρεπε να είχαν ενταχθεί και τα όμοφυλα ζευγάρια στο σύμφωνο συμβίωσης. Άφου δεν εντάχθηκαν, κινήθηκε μια διαδικασία: Χωρίς να επιδιώξουν κάποια δικαίωση από τα ελληνικά δικαστήρια, κάποια πρόσωπα, μεταξύ των οποίων ο Γρηγόρης Βαλλιανάτος, κάποιοι άλλοι και κάποιο σωματείο άπευθύνθηκαν άπευθείας στο Εύρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Άνθρώπου (ΕΔΔΑ) στο Στρασβούργο, ισχυριζόμενοι ότι από αυτή τη διακριτή εις βάρος τους μεταχείριση έχει παραβιασθεί ή Εύρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Άνθρώπου. Και όπως είναι γνωστό, με μια άποψη που δημοσιεύθηκε τον Νοέμβριο του 2013, ή προσφυγή τους έγινε δεκτή.

Εδώ υπάρχει κάτι άσυνήθιστο για το Δικαστήριο: Κανονικά, στο Εύρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Άνθρώπου (ΕΔΔΑ) στο Στρασβούργο προσφεύγει κανείς, όταν έχει έξαντλήσει τα έθνικα ένδικα μέσα, άλλιως ή προσφυγή θεωρείται άπαραδέκτη. Έδώ όμως, σε αυτή την περίπτωση, το Δικαστήριο τη θεώρησε παραδεκτή, λέγοντας ότι ή προσφυγή

δεν θα είχε τύχη στα ελληνικά δικαστήρια, φέροντας κάποια παραδείγματα από άλλες αποφάσεις που προσκομίσθηκαν, και έτσι προχώρησε στην ούσια.

Η Έλληνική Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι ο νόμος 3719/2008 ψηφίσθηκε κυρίως για την προστασία των παιδιών και για να καλύψει κάποια οικονομικά ζητήματα: και για μὲν τα παιδιά δεν υπάρχει θέμα για τους όμοφυλους, άφου με βιολογικό-φυσικό τρόπο δεν μπορούν να άποκτήσουν παιδί, για δὲ τα οικονομικά θέματα, ζώντας σε μια άτυπη συμβίωση, οί όμοφυλοι μπορούν να κάνουν μια οποιαδήποτε ιδιωτική συμβολαιογραφική σύμβαση και να ρυθμίσουν ό,τι οικονομικά θέματα έχουν (ισχύει ή αρχή τής ελευθερίας των συμβάσεων). Άλλά το Δικαστήριο δεν ίκανοποιήθηκε από αυτά τα επιχειρήματα και υποστήριξε ότι οί όμοφυλοι

δεν έχουν μια αντίστοιχη επίσημη ληξιαρχική καταχώρηση και νομιμοποίηση, και γι' αυτό παραβιάζεται ή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Άνθρώπου. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι, όπως έχει δεχθεί και σε προηγούμενες αποφάσεις,

ή συμβίωση των ομοφύλων έμπίπτει στο άρθρο 8 τής Σύμβασης, το οποίο άφορα τον σεβασμό τής ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, δηλαδή ότι ή συμβίωση ομοφύλων προσώπων συνιστά οικογενειακή ζωή. Κατόπιν αυτού, άφου το Έλληνικό Κράτος καταδικάσθηκε σε άποζημιώσεις, έχει τεθεί και θέμα και έχει ανοίξει συζήτηση για το ότι θα πρέπει να υπάρχει νομοθετική ρύθμιση του ζητήματος. Βεβαίως, άκόμη και αν υπάρ-

ξει νομοθετική ρύθμιση, δεν είναι σωστό να επέκταθει ο νόμος 3719/2008 και να ένταχθούν σε αυτόν και οι όμοφυλοι, ακριβώς επειδή ο νόμος έχει διατάξεις που δεν τους αφορούν, όπως είναι το τεκμήριο πατρότητας, όπως είναι η λύση του συμφώνου συμβίωσης με γάμο, που δεν υπάρχει και δεν αναγνωρίζεται γάμος μεταξύ ομοφύλων. Θα θυμάστε ότι είχαν γίνει δύο γάμοι μεταξύ ομοφύλων στην Τήλο της Δωδεκανήσου το 2009, αλλά ο εισαγγελέας της Ρόδου άσκησε αγωγή, για να αναγνωρισθεί το ανυπόστατον αυτών

Οί εξελίξεις στην οικογένεια γεννούν πολλά προβλήματα και διλήμματα βιοηθικής.

των γάμων, και πράγματι αναγνωρίστηκε το ανυπόστατον αυτών των γάμων, αλλά η υπόθεση έκκρεμει στον Άρειο Πάγο. Παρ' όλο που στον Αστικό Κώδικα δεν αναφέρεται ρητά ότι ο γάμος αφορᾶ μόνο τους ετερόφυλους, υπάρχει μια δλόκληρη σειρά πολλών άλλων διατάξεων του Οικογενειακού Δικαίου που κάνουν λόγο για άνδρα και γυναίκα, τον σύζυγο και τη σύζυγο, τον πατέρα και τη μητέρα, και γενικά το όλο πνεύμα είναι ότι ο γάμος αφορᾶ μόνο τους ετερόφυλους.

Ξεκινήσαμε με κάποιες πτυχές κρίσης της οικογένειας: το γεγονός ότι ο γάμος αποφεύγεται από τους ετερόφυλους, την πρακτική της κρουσυντήρησης ωαρίων, για να τα χρησιμοποιήσουν αργότερα οι γυναίκες – πράγματι, και αυτό το φαινόμενο επεκτείνεται συνεχώς, για να μπορέσουν οι γυναίκες εργαζόμενες να προχωρήσουν την καριέρα τους και κάποια στιγμή μετά τα σαράντα να αποκτήσουν και παιδιά, αλλά έχοντας το δυνατό, το υγιέστερο ωάριο των νεανικών χρόνων τους, κτλ. Από την άλλη πλευρά, βλέπουμε τους ομοφυλόφιλους να

ζητούν πειστικά να κάνουν γάμο και να αποκτήσουν παιδιά, δηλαδή να αποκτήσουν παραδοσιακή οικογένεια. Βλέπουμε δηλαδή πώς έχουν αντιστραφεί οι όροι. Τελικά, αυτό είναι το σήμερα, και αυτό είναι και το αύριο της οικογένειας, έτσι όπως το διαπιστώνουμε αυτή τη στιγμή.

Επίσης, από τα διαζύγια, που αναφέρθηκαν, υπάρχει ένα ανάλογο οικογενειακό μόρφωμα σήμερα: Δυο σύζυγοι που έχουν παιδιά από προηγούμενους γάμους και ο καθένας έχει πάρει την επιμέλεια των παιδιών του ζουν μαζί σε ένα καινούργιο γάμο, σε μια καινούργια συμβίωση, με τα παιδιά του ο καθένας. Αυτά τα παιδιά, αν είναι και μικρής ηλικίας, θα ζήσουν πολλά χρόνια μαζί και θα μεγαλώσουν σαν αδέρφια, αλλά ούτε βιολογική σχέση έχουν μεταξύ τους, ούτε και καμμία νομική συγγένεια (δηλαδή, θα μπορούσαν και να παντρευτούν).

Επίσης, ένα άλλο πρόβλημα που δημιουργείται από τα διαζύγια και απασχολεί ιδιαίτερα τους πνευματικούς είναι ότι, αν ένα ζευγάρι δεν συμφωνήσει σε συναινετικό διαζύγιο, μπορεί να περάσουν πολλά χρόνια αντιδικίας, για να βγει το διαζύγιο. Έν τῷ μεταξύ, αυτοί οι άνθρωποι, που φυσικά δεν ζουν μαζί και έχουν γίνει «έχθροι», μπορεί να έχουν δημιουργήσει νέες σχέσεις, μπορεί να έχουν αρχίσει να συμβιώνουν, μπορεί να έχουν αποκτήσει και καινούργια παιδιά. Και τί γίνεται τώρα από πνευματική σκοπιά; τί κάνουν οι πνευματικοί; πώς θα μεταλαμβάνουν αυτοί οι άνθρωποι; Ζούν σε μια άταξία. Έδω υπάρχει η δυσκολία ότι ο θρησκευτικός γάμος είναι νομικός τύπος γάμου, άρα η Έκκλησία δεν μπορεί μόνη της να κάνει κάτι ποικιλοτρόπο: δεν μπορεί να λύσει πνευματικά ένα γάμο, αν αυτός δεν λυθεί και νομικά. Αν υπήρχε μόνο ο πολιτικός τύπος γάμου ως νομικός τύπος, και ήταν διαχωρισμένο το μυστήριο, τότε θα μπορούσε να το διαχειρισθεί διαφο-

ρετικά κατά περίπτωση ό επίσκοπος, ό πνευματικός, και να μη δεσμεύεται, και να μη βρίσκονται για πολλά χρόνια κάποιιοι άνθρωποι σέ μιὰ τέτοια δυσκολία.

Οί εξέλιξεις λοιπόν στην οικογένεια

όχι «πράγμα» πού μπορεί να συναλλάσσει κανείς, δηλαδή «πράγμα» εκτός συναλλαγής; Πώς θα αντιμετωπίσουν τέτοιες περιπτώσεις τὰ δικαστήρια; Όλα αυτά, λοιπόν, τὰ ζητήματα δέν λύνονται τόσο

Όσο και να λέμε ότι έχουμε τούς Πατέρες και έχουμε τούς Κανόνες, αυτοί δέν μπορούσαν να τὰ πούν όλα για πράγματα πού δέν γνώριζαν, για τεχνολογικές δυνατότητες πού άγνοούσαν. Στους Πατέρες και στους Κανόνες υπάρχουν τὰ κριτήρια τής χριστιανικής ανθρωπολογίας, ώστε να τὰ αξιοποιήσει σήμερα ή Έκκλησία, για να δώσει λύση στα σημερινά προβλήματα· αλλά δέν θα βρει έτοιμες τις λύσεις. Αυτές λοιπόν είναι οί προκλήσεις του αύριο τής οικογένειας, πού είναι ήδη και προκλήσεις του σήμερα.

γεννούν πολλά προβλήματα και διλήμματα βιοηθικής. Άς πούμε ένα άλλο παράδειγμα, σέ σχέση με τὰ γονιμοποιημένα ώάρια. Έδω υπάρχει μιὰ άλλη διάσταση: Ξεκινάει ένα ζευγάρι, παντρεμένο ζευγάρι, τή διαδικασία ύποβοηθούμενης άναπαραγωγής, και, πριν ολοκληρωθεί ή διαδικασία, χωρίζουν και δέν θέλουν να συνεχίσουν. Τί θα γίνει με τὰ γονιμοποιημένα ώάρια; Μπορεί ή γυναίκα να θέλει να τὰ κυοφορήσει, αλλά ό άνδρας να μη θέλει πιά. Μπορεί ό ένας να θέλει να δωρηθούν, αλλά ό άλλος να μη θέλει, λέγοντας ότι δέν θέλει να κυκλοφορούν γονιμοποιημένα ώάρια από τον ίδιο και να άποκτήσει παιδιά ό όποιοςδήποτε με αυτά. Τέτοιες ύποθέσεις μπορεί να φθάσουν και σέ δικαστήρια και να τὰ όδηγήσουν σέ διλήμματα: τί να άποφασίσουν; τίνος τó συμφέρον να σταθμίσουν; Έκει, επίσης, γεννιούνται και άλλοι προβληματισμοί: Τί είναι τó σπέρμα νομικά; τί είναι τó ώάριο; τί είναι τó γονιμοποιημένο ώάριο; είναι «πράγμα»; είναι στοιχείο τής προσωπικότητας; είναι «πράγμα», αλλά

εύκολα, και ή νομική έπιστήμη συχνά τρέχει πίσω από τήν τεχνολογία.

Άλλά και ή ποιμαντική και τó Κανονικό Δίκαιο επίσης τρέχουν πίσω από αυτές τις εξέλιξεις, γιατί, όσο και να λέμε ότι έχουμε τούς Πατέρες και έχουμε τούς Κανόνες, αυτοί δέν μπορούσαν να τὰ πούν όλα για πράγματα πού δέν γνώριζαν, για τεχνολογικές δυνατότητες πού άγνοούσαν. Στους Πατέρες και στους Κανόνες υπάρχουν τὰ κριτήρια τής χριστιανικής ανθρωπολογίας, ώστε να τὰ αξιοποιήσει σήμερα ή Έκκλησία, για να δώσει λύση στα σημερινά προβλήματα· αλλά δέν θα βρει έτοιμες τις λύσεις.

Αυτές λοιπόν είναι οί προκλήσεις του αύριο τής οικογένειας, πού είναι ήδη και προκλήσεις του σήμερα.

Εύχαριστώ για τήν προσοχή σας

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Λέκτωρ Άστικού Δικαίου
Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου
Άθηνών

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΑΡΕΛΘΟΝ – ΠΑΡΟΝ – ΜΕΛΛΟΝ

Σεβαστοὶ Πατέρες,
Ἀξιότιμοι κύριοι Καθηγητές,
Κυρίες και κύριοι,

Εὐχαριστῶ πάρα πολύ γιὰ τὴν πρόσκληση. Ἀξίζουν συγχαρητήρια σὲ ὅλους τοὺς συνεργαζόμενους ἐδῶ φορεῖς γιὰ τὴν πρωτοβουλία, ἐδῶ και πάρα πολλὰ χρόνια, νὰ ἐπικεντρῶνουν στὸ ζήτημα τῆς οἰκογένειας.

Ἄν μοῦ ἐπιτρέπεται, πρὶν ξεκινήσω, νὰ ἐνημερώσω ὅτι ἔχω τὴν τιμὴ νὰ συντονίζω τὴν προσπάθεια ἑνὸς καινούργιου περιοδικοῦ, τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ πρῶτο μὲχρι τώρα στὰ ἑλληνικά ποὺ προσπαθεῖ νὰ φέρει σὲ διάλογο τὸν χῶρο τῆς Ψυχολογίας μὲ τὸν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας. Σὲ αὐτὸ τὸ περιοδικό, σχεδὸν σὲ κάθε τεύχος, ὑπάρχουν κάποια κείμενα τὰ ὁποῖα θὰ ἐνδιέφεραν γονεῖς, και γενικώτερα μιλοῦν γιὰ τὴν οἰκογένεια. Μοῦ ἔρχεται στὸν νοῦ, στὸ πρῶτο τεύχος του, ἓνα ἄρθρο ποὺ μεταφράσαμε ἑνὸς Ἀμερικανοῦ σχετικὰ μὲ ιδιαίτερα προβλήματα ποὺ ἀπαντῶνται σὲ χριστιανικὲς οἰκογένειες. Καὶ στὸ ὄγδοο τεύχος ὑπάρχει ἓνα ἄρθρο μιᾶς Ἀμερικανίδας σχετικὰ μὲ τὴν ἐνεργοποίηση τῶν ἐφήβων περισσότερο στὴν πίστη και στὴν Ἐκκλησία. Τὸ περιοδικό λέγεται *Ψυχῆς δρόμοι* και βγαίνει ἀπὸ τὶς Ἐκδόσεις Ἀρμὸς κάθε ἕξι μῆνες, κάθε Μάιο και Νοέμβριο. Τὸ λέω αὐτό, γιὰ ὅποιον θὰ ἤθελε νὰ τὸ γνωρίσει και νὰ τὸ παρακολουθεῖ.

Σὲ αὐτὴ τὴν αἴθουσα, ποὺ μοῦ εἶναι πολὺ γνώριμη, ἔχω πολλὲς φορὲς –ὑπο-

κειμενική, δική μου αἴσθησι– ἐκφράσει ἀπόψεις ἄλλοτε τολμηρὲς, ἄλλοτε ἴσως και σοκαριστικές, ἀλλὰ παρ’ ὅλα αὐτὰ βλέπω ὅτι ἐπιμένετε νὰ μὲ καλεῖτε, και αὐτὸ εἶναι πρὸς τιμὴν δική σας. Σὰς ἀξίζουν συγχαρητήρια ἐν προκειμένῳ.

Εἶναι δύσκολη ἡ θέσι μου, ὡς τελευταῖου ὀμιλητῆ, γιὰτι προηγήθηκε μιὰ ὀμιλία μὲ τρυφερὸ και σχεδὸν μυσταγωγικό λόγο, θὰ ἔλεγα, ἀπὸ τὸν κύριο Κρουσταλάκη, και ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω νὰ συνεχίσω αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα. Ἐχω ὅμως τὸ πλεονέκτημα, ὡς τελευταῖος ὀμιλητής, νὰ μοῦ ἔχουν ἔλθει «περάσματα», «σκυτάλη», ἀπὸ τοὺς προηγουμένους, γιὰ ὀρισμένα θέματα ποὺ θὰ ἤθελα νὰ θίξω και θὰ τὰ δοῦμε στὴν πορεία.

Ξεκινῶ μὲ μιὰ προκαταρκτική, βασική τοποθέτησι-διαπίστωσι. Ὅτι αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε «χριστιανική οἰκογένεια», και θὰ μιλήσουμε ἀργότερα γιὰ τὸν ὀρισμό του –θὰ πᾶμε λίγο πρῶθύστερα, πρὸς τὸ τέλος θὰ προσπαθήσουμε νὰ ὀρίσουμε τί εἶναι χριστιανική οἰκογένεια–, αὐτὸ λοιπὸν ποὺ ὀνομάζουμε «χριστιανική οἰκογένεια» ἔζησε μακροαῖνες περιόδους στὸν τόπο μας κοινωνικῆς και πολιτισμικῆς σταθερότητας και σταθερῆς πολιτικῆς θέσιμισης. Δὲν ἐννοῶ ὅτι εἴχαμε εἰρηνικὲς περιόδους· ὅλοι ξέρουμε ὅτι ὁ τόπος ἐπὶ αἰῶνες ταλαιπωρήθηκε μὲ πολέμους, δουλείες κτλ. Μιλῶ ὅμως γιὰ κοινωνική και πολιτισμική και πολιτική θεσιμική σταθερότητα γύρω ἀπὸ ζητήματα οἰκογένειας. Οἱ πολιτισμικὲς ἐξελίξεις οἱ ὁποῖες ἄρχισαν νὰ κλονίζουν αὐτὸ ποὺ

ξέρουμε ὡς οἰκογένεια εἶναι τῶν τελευταίων δεκαετιῶν κυρίως, ἂν καὶ βρισκω καμμιά φορὰ βιβλία καὶ ἄρθρα τῆς δεκαετίας τοῦ 50 ἢ τοῦ 60 ποὺ μιλοῦν γιὰ τὴ διαφθορὰ ποὺ ὑφίσταται ὅτι ἡ κατάσταση ἔχει φθάσει στὸ ἀπροχώρητο καὶ δὲν πᾶει ἄλλο – τὸ σημειῶνω αὐτό, γιὰ νὰ δοῦμε πῶς κάθε ἐποχὴ τὰ φαντάζεται αὐτά.

Αὐτὴ ἡ μακρὰ σταθερότητα ἐξασφάλισε στὴ «χριστιανικὴ οἰκογένεια» –μὲ ἐκκρεμὴ τὸν ὀρισμὸ τῆς, ὅπως εἶπαμε, ἀλλὰ πάντως αὐτὸ ποὺ ὅλοι ἔχουμε στὸν νοῦ μας ὡς «χριστιανικὴ οἰκογένεια»– συνθῆκες ἀνάπτυξης, ἀλλὰ τῆς στέρησε, κατὰ τὴ γνώμῃ μου, τὴν ικανότητα νὰ ἐμβαθύνει στὴν ἀποστολή τῆς. Διότι ἡ ἐμβάθυνση στὴν ἀποστολή, στὴν ὁποιαδήποτε ἀποστολή, ἔρχεται μόνο σὲ συνθῆκες κρίσης. Ἐὰν ὅλα ἔρχονται εὐνοϊκὰ στὴ ζωὴ μας, καθενὸς ὡς ἀτόμου, δὲν θὰ ἔχουμε ποτὲ τὴν εὐκαιρία νὰ ἐμβαθύνουμε στὸ τί σημαίνει νὰ εἶσαι χριστιανός. Θὰ ἀναρωτηθοῦμε γι' αὐτό, ὅταν ἐπέλθει

νὲ ἐξελίξεις γιὰ τὶς ὁποῖες ἔχουν γραφεῖ πάρα πολλὰ, ἄρχισαν νὰ συμβαίνουν στὸν τόπο μας μεταβολὲς κοινωνικοῦ καὶ πολιτισμικοῦ τύπου, οἱ ὁποῖες εἶχαν ὅλες ἐπιδράσεις στὴν οἰκογένεια. Πέρα ἀπὸ τὴ γενικὰ ἀποδεκτὴ καὶ γνωστὴ ἀντίληψη ὅτι ὅλα τὰ πολιτικὰ μέτρα ἔχουν ὡς τελικὸ παραλήπτη τὴν οἰκογένεια –δηλαδὴ, ἂν ἀλλάξουν οἱ ἐργασιακὲς συνθῆκες, ἂν ἀλλάξουν τὰ οἰκονομικά, ἂν ἀλλάξει τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, τὰ πάντα «στραγγίζουν» στὴν οἰκογένεια, ἡ οἰκογένεια τὰ ὑφίσταται καὶ χάνονται οἱ ἰσορροπίες–, πέρα ἀπὸ αὐτά, ποὺ εἶναι ὄρατοὶ παράγοντες, θὰ ἀναφερθῶ σὲ μερικὸς πῖο ἀδιόρατους.

Γιὰ παράδειγμα, τὸ γεγονός ποὺ ἐπισημαίνουν κάποιοι, ὅτι, ὅταν στὴν Ἑλλάδα τὴ δεκαετία τοῦ 60, κυρίως, ἄρχισε νὰ μπαίνει στὶς πόλεις ἡ κεντρικὴ θέρμανση, αὐτὸ σήμαινε μιὰ ἀλλαγὴ γιὰ τὴν οἰκογένεια. Ποιὰ ἦταν ἡ ἀλλαγὴ; Ὅτι μποροῦσε πλέον τὸ παιδί, καὶ ὁ ἔφηβος κυρίως, νὰ κλειστῆι στὸ δικὸ του δωμάτιο. Ποῖος θὰ

Ἡ μακρὰ σταθερότητα ἐξασφάλισε στὴ «χριστιανικὴ οἰκογένεια» συνθῆκες ἀνάπτυξης, ἀλλὰ τῆς στέρησε, κατὰ τὴ γνώμῃ μου, τὴν ικανότητα νὰ ἐμβαθύνει στὴν ἀποστολή τῆς. Διότι ἡ ἐμβάθυνση στὴν ἀποστολή, στὴν ὁποιαδήποτε ἀποστολή, ἔρχεται μόνο σὲ συνθῆκες κρίσης

μιὰ κρίση στὴ ζωὴ μας. Τὸ ἴδιο συνέβη μὲ τὴν οἰκογένεια. Στὴν ἡρεμία ἐδραιώνονται τὰ αὐτονόματα. Καὶ ἡ λεγόμενὴ «χριστιανικὴ οἰκογένεια» πορευθῆκε μὲ πολλὰ αὐτονόματα. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν καὶ αὐτὸ ποὺ τονίσθηκε προηγουμένως πολὺ ὠραία γιὰ τὴν ἐξιδανίκευση τοῦ παρελθόντος: πόσο πῖο ἀγνὰ καὶ καλὰ ἦταν τὰ πράγματα στὸ παρελθόν. Θὰ τὸ δοῦμε αὐτὸ στὴν πορεία.

Τὶς τελευταῖες δεκαετίες, ποὺ ἡ Ἑλλάδα ἔχει ἀλλάξει πολὺ καὶ ἔχουν γί-

μποροῦσε νὰ συνδέσει τὸ καλοριφὲρ μὲ τὴν ἀνεξαρτησία τῶν νέων; Προηγουμένως ἡ ἀπόσυρση τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἐφήβου στὸ δωμάτιό του δὲν ἦταν ἀπλὸ πρᾶγμα, εἴτε διότι ἡ οἰκογένεια ζοῦσε σὲ ἐπαρχία καὶ στὸ σπίτι ἦταν πῖο συγκεντρωμένη ἡ οἰκογένεια, εἴτε στὴ μεγάλη πόλιν ὑπῆρχαν ἄλλοι τρόποι θέρμανσης. Αὐτὴ ἡ ἐντελῶς οὐδέτερη ἀλλαγὴ, θὰ ἔλεγε κανεὶς, συνδέεται μὲ αὐξησὴ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἐφήβων: ὁ ἔφηβος μποροῦσε νὰ μένει χωριστὰ ἀπὸ τοὺς γονεῖς

του και να έχει άλλες δραστηριότητες.

Ακόμη, όταν τη δεκαετία του 80 δημιουργήθηκε το είδος που άκουει στο όνομα «καφετέρια», που δεν υπήρχε πριν, αυτό είχε επιπτώσεις ένδοικογενειακές. Διότι οι θαμώνες, σε μεγάλο ποσοστό, ήταν έφηβοι και νέοι. Αυτό δημιούργησε σιγά σιγά σε όλους την αίσθηση ότι οι νέοι αποτελούν μια ειδική τάξη, ή όποια μπορεί μάλιστα να καταναλώνει κιάλια. Προηγουμένως δεν υπήρχε ή αίσθηση ότι οι νέοι αποτελούν μια ειδική τάξη. Φθάσαμε πλέον και στη σημερινή εξέλιξη, όπου έχει κατεβεί ή ηλικία και πλέον

δράση της στις νέες συνθήκες, έτσι ώστε να επιτελεί την αποστολή της. Αυτό, που πάρα πολύ ώραία και εύκολα το διατυπώνουμε, στην πράξη αποδεικνύεται πάρα πολύ δύσκολο, και πολύ συχνά δεν γίνεται. Απλούστατα, διότι μία πτυχή της αποστολής της οικογένειας, ή όποια τώρα γίνεται όρατη και καλείται να υπάρξει, προηγουμένως με τις διαφορετικές συνθήκες, δεν ήταν όρατη, δεν φαινόταν, και μάλιστα δεν γινόταν αντιληπτό ότι δεν φαινόταν.

Θα φέρω παραδείγματα γι' αυτό.

Η είσοδος της τηλεόρασης στην έλλη-

Με καθεμία από τις νεώτερες εξελίξεις της κοινωνίας και του πολιτισμού, ή οικογένεια καλείται να ξαναδεί το έργο της και την αποστολή της και να προσαρμόσει την παρουσία της και τη δράση της στις νέες συνθήκες, έτσι ώστε να επιτελεί την αποστολή της.

ακόμη και τα παιδιά του Δημοτικού ή τα νήπια αποτελούν ειδική τάξη στο οικονομικό σύστημα, αποτελούν δυνητικούς πελάτες, και πολλές διαφημίσεις απευθύνονται σε αυτά, και το στίσιμο των αγαθών μέσα σε ένα κατάστημα απευθύνεται στο παιδί, προκειμένου αυτό να τραβήξει τον γονιό και να του πει, «Θέλω αυτό το παιχνίδι».

Αυτά λοιπόν που αποτελούν κοινωνικές, οικονομικές, τεχνικές και πολιτισμικές αλλαγές, όλα αυτά επέδρασαν στην οικογένεια. Με καθεμία από τις εξελίξεις, που απλώς δειγματοληπτικά αναφέρουμε –δεν είναι μόνο αυτές οι εξελίξεις, το ζούμε και το ξέρουμε, μην τις απαριθμούμε τώρα όλες, διαδίκτυο κτλ.–, με καθεμία εν όλιγοις από τις νεώτερες εξελίξεις της κοινωνίας και του πολιτισμού, ή οικογένεια καλείται να ξαναδεί το έργο της και την αποστολή της και να προσαρμόσει την παρουσία της και τη

νική οικογένεια, πενήντα χρόνια τώρα περίπου, κάλυψε την απουσία της ψυχικής επαφής. Είχε ή οικογένεια στην Ελλάδα ψυχική επαφή πριν από την τηλεόραση; Επιτρέψτε μου να αμφιβάλλω. Τώρα όμως, επίσημα, αποκαλύπτεται αυτό, με το να βλέπει κανείς πολλές ώρες τηλεόραση. Τώρα εμφανίζεται ένα έλλειμμα, που το βιώνουμε όλοι, ότι δεν επικοινωνούμε κτλ., και τρώει ως πούμε στην τηλεόραση ή κόρη μας ή ο γιός μας και δεν κάθεται στο τραπέζι. Αλλά μη μιλούμε μόνο για τους νέους· αυτό συμβαίνει και με τους μεγάλους, και υπάρχουν πολλοί ενήλικες εξαρτημένοι από την τηλεόραση, για να μην αναφέρουμε και τους ηλικιωμένους. "Αν κλείσει ή τηλεόραση για ένα μήνα σε ένα σπίτι, θα σκοτωθούν μεταξύ τους οι άνθρωποι· δεν το άντέχουν αυτό.

Άλλο παράδειγμα: Άρχισαν να εμφανίζονται στην ελληνική κοινωνία διαθέσιμες ουσίες. Αυτές λειτούργησαν ως

αυτοσχέδιο άγχολυτικό και άντικαταθλιπτικό για άρκετους νέους, άκριβώς γιατί δέν είχαν άναπτυχθεί μηχανισμοί νά «ξεαγχώνονται», νά τó πω άπλά, οί νέοι και έφηβοι κοντά στους γονείς. Όσο δέν ύπñρχαν ούσίες διαθέσιμες, ή οικογένεια δέν είχε άναπτύξει αυτή την ιδέα, ότι «έχουμε ένα παιδι πού είναι άγχωμένο· πώς τó ξεαγχώνουμε; είναι δικό μας έργο, τών μεγάλων, νά τó ξεαγχώσουμε». Αυτό δέν τó είχε άναπτύξει ή οικογένεια, διότι δέν ύπñρχε ένας πειρασμός πού μπορεί νά όδηγήσει τά πράγματα σε επικίνδυνο σημείο, δέν ύπñρχε μιá έξωθεν δυνατότητα· τώρα έμφανίσθηκε αυτή ή δυνατότητα, και άνακαλύπτουμε έκ τών ύστέρων, μέσα άπό ειδικούς κτλ., ότι λόγω ύπερβολικού άγχους ή μιās κατάθλιψης ό νέος άνθρωπος πñρε ούσίες.

Μέ τις κοινωνικές εξελίξεις δόθηκε ή δυνατότητα ό νέος νά έχει επικίνδυνες συμπεριφορές, όπως στην όδηγησι. Ένας νέος δέν μπορούσε νά όδηγήσει πριν πενήντα χρόνια. Σήμερα μπορεί νά όδηγήσει και αυτοκίνητο και μηχανάκι, και με έναν επικίνδυνο τρόπο. Μέ τόν τρόπο αυτό έκδηλώνει τόν θυμό και την επιθετικότητα. Έμεις άνησυχούμε για την επικίνδυνη όδηγησι τών νέων, και καλά κάνουμε πού άνησυχούμε, αλλά ή έλληνική οικογένεια δέν είχε άναπτύξει

δυνατότητες νά έπεξεργάζεται ό νέος τόν θυμό του και την επιθετικότητά του μέσα στο πλαίσιο τής οικογένειας. Δέν είχε άναπτύξει αυτές τις δυνατότητες, πριν προκύψουν τά μηχανάκια και τά αυτοκίνητα.

Καταλαβαίνετε λοιπόν τί έννοώ, όταν λέγω πώς οί εξελίξεις άποκάλυψαν προβλήματα και έλλείμματα, και

τί σημαίνει ότι ή έλληνική οικογένεια, ή κάθε οικογένεια, χρειάζεται νά άναπροσαρμόσει την άποστολή της, νά τή δει μέσα στα νέα δεδομένα, πού σημαίνει νά άναπτύξει νέες δυνατότητες, πού παλαιότερα δέν είχε τó κίνητρο νά τις άναπτύξει.

Τό διαδίκτυο και τά ήλεκτρονικά παιχνίδια ξέρουμε ότι προσφέρουν εκφόρτιση τής έντασης πολλών νέων, ψευδολύσεις σε

έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων για νέους πού έχουν την τάση νά άπομονώνονται, και δημιουργούν και φαντασιακές ή και πραγματικές σχέσεις μεταξύ τών δύο φύλων. Δέν έχουμε προβλήματα μόνο άπό την πλευρά τών νέων, αλλά και άπό την πλευρά τών μεγάλων. Έχουμε έξαρτίσεις τών ένπλικών, τών γονέων δηλαδή, άπό τó άλκοόλ, μερικές φορές, άπό την εργασία, άπό τά ψώνια, τις άγορές, και πολλές φορές και έμπλοκή τών ένπλικών-γονέων σε διαδικτυακές σχέσεις.

Όταν λοιπόν συμβαίνουν τέτοιες

άλλαγές, οι οποίες θέτουν την οικογένεια ενώπιον μιᾶς προκλήσεως να αναπροσαρμόσει τη στάση της και να ξαναδεῖ την αποστολή της και να τη διερύνει, οι αντιδράσεις ποικίλλουν. Ἔχω σταχυολογήσει τέσσερις τύπους αντιδράσεων τῶν οικογενειῶν μπροστά στις ἐξελίξεις.

Ἡ μία εἶναι ἡ ἀπώθηση καὶ ἡ ἀδιαφορία. Δὲν ἀσχολούμαστε μὲ τις νεώτερες ἐξελίξεις, κάνουμε σὰν νὰ μὴν ὑπάρχουν, καὶ συνεχίζουμε ὅπως πρῶιν.

Ἡ δεύτερη εἶναι ἡ σύμπραξη μὲ τοὺς νέους, ἡ ὁποία εἶναι στὴ βάση της λαϊκιστική, δηλαδὴ πρόκειται γιὰ τους γονεῖς οἱ ὁποῖοι «λαϊκίζουν» μιμούμενοι τὰ

ἀπαριθμεῖ χωρὶα ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἁγίων γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ γίνεῖ, ἀλλὰ δὲν βλέπει τὸ ἔργο ποὺ καλοῦνται τὰ ἴδια τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας νὰ κάνουν.

Ἡ τέταρτη ἐκδοχή, ποὺ εὐτυχῶς ὑπάρχει κι αὐτή, εἶναι ἡ ὑγιὴς ἀναθεώρηση ἐνώπιον μιᾶς προκλήσεως, ἡ ὁποία θὰ ὀδηγήσει σὲ ἀνάληψη ἔργου τὸ ὁποῖο ἐνδεχομένως δὲν γινόταν παλιότερα, πρὶν προκύψει ἡ πρόκληση, ἀλλὰ ποὺ εἶναι ἀναγκαῖο. Ἀπλῶς, ἡ πρόκληση εἶναι ἡ παραοχή σὲ μέλη τῆς οἰκογένειας μιᾶς νέας δυνατότητας ἀντιμετώπισης ἐνὸς θέματος, τὸ ὁποῖο προηγουμένως ἐκκρεμοῦσε.

Τί θὰ σήμαινε ὑγιὴς ἀναθεώρηση; Θὰ σήμαινε, πρῶτον, ἀνακάλυψη νέων λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ θεσμὸς τῆς οἰκογένειας ἔχει κεντρικὴ θέση, καί, δεύτερον, ἐπινόηση νέων τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους θὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἀποστολή του.

παιδιά τους καὶ συμπαρατασσόμενοι μὲ αὐτά.

Ἡ τρίτη ἐκδοχή, ποὺ εἶναι πολὺ διαδεδομένη στοὺς χριστιανοὺς συνήθως, εἶναι ὁ πανικός καὶ ἡ κινδυνολογία: «πᾶμε ἀπὸ τὸ κακὸ στὸ χειρότερο, παλαιότερα δὲν ἦταν ἔτσι τὰ πράγματα, οἱ οἰκογένειες ἦταν ἀλλιῶς, πιδ ὑγιεῖς, καὶ τώρα τί θὰ γίνουμε»... Οἱ χριστιανοὶ γενικώτερα αἰφνιδιάσθηκαν πολλὰ φορὲς ἀπὸ τις ἐξελίξεις, καὶ σὲ αὐτὸ περιλαμβάνουμε καὶ τοὺς θεσμικοὺς συμβούλους χριστιανούς, δηλαδὴ ἐκπαιδευτικούς, κληρικούς, ποὺ πολλὰ φορὲς αἰφνιδιαζόμαστε καὶ τρέχουμε πίσω ἀπὸ τις ἐξελίξεις, σιγοντάροντας αὐτὴ τὴν ἀπαισιόδοξη ἀντίληψη ὅτι τὰ πράγματα βαδίζουν συνεχῶς πρὸς τὸ χειρότερο. Σὲ αὐτὴ τὴν τρίτη περίπτωσι, στὸν πανικὸ καὶ τὴν κινδυνολογία, ἡ οἰκογένεια συχνὰ καταφεύγει σὲ μιὰ «πνευματικὴ» ἀντιμετώπιση, δηλαδὴ

Μὴ λέμε μόνο γιὰ τοὺς νέους. Ὅταν ὁ ἐνήλικας ἀνακαλύπτει τὸ διαδίκτυο καὶ φτιάχνει ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἢ τῆς συζύγου μιὰ σχέση, αὐτὴ ἡ σχέση ἔρχεται νὰ καλύψει ἕνα κενό, ἕνα πρόβλημα, τὸ ὁποῖο δὲν ἦταν προηγουμένως ὁρατό. Γι' αὐτὸ πιστεύω ὅτι ὅλες οἱ προκλήσεις αὐτὲς εἶναι ποὺ θὰ μᾶς δώσουν καλύτερες οἰκογένειες, ἀν ἀκολουθήσουμε τὴν τέταρτη ἐκδοχή, τὴν ὑγιὴ ἀναθεώρηση.

Καὶ τί θὰ σήμαινε ὑγιὴς ἀναθεώρηση; Θὰ σήμαινε, πρῶτον, ἀνακάλυψη νέων λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ θεσμὸς τῆς οἰκογένειας ἔχει κεντρικὴ θέση, καί, δεύτερον, ἐπινόηση νέων τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους θὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἀποστολή του. Αὐτὸ ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ κάτω ἀπὸ τὸ κλίμα τοῦ πανικοῦ καὶ τῆς κινδυνολογίας.

Θὰ κάνω μιὰ παρένθεση νὰ πῶ κάτι, ἐπειδὴ ἀναφέρθηκε προηγουμένως τὸ

ζήτημα τῆς «θεοποίησης» τῆς ἐπιθυμίας. Ὅταν περάσαμε ἀπὸ τὴν προνεωτερικὴ φάση τῆς παραδοσιακῆς κοινωνίας – ἀγροτικῆς, κτηνοτροφικῆς κτλ. ἢ ὅπως ἦταν ἡ Ἑλλάδα, ἐν πάσῃ περιπτώσει, μέχρι τὸν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο– στὴ νεωτερικὴ φάση, δηλαδὴ τὴν πρὸ σύγχρονη, πὺ εἰσῆχθησαν ἰδέες διαφωτισμοῦ, ἀναγέννησης κτλ., αὐτὴ ἡ νεωτερικότητα ἔφερε ἐνώπιόν μας τὸ ἄτομο περισσότερο, ἀνέδειξε τὸ ἄτομο. Αὐτὸ ὀρισμένοι χριστιανοὶ τὸ φοβήθηκαν, καὶ ἀκόμη καὶ τώρα τὸ φοβοῦνται καὶ δὲν ἔχουν συμβιβασθεῖ μὲ τὴ νεωτερικότητα. Ἀλλὰ ξεχνᾶνε ὅτι ὑπάρχουν πολὺ ὑγιεῖς πλευρὲς αὐτῆς τῆς ἀναδείξεως τοῦ ἀτόμου, τὸ ὁποῖο πρὶν ἀσφυκτιοῦσε στὶς συλλογικότητες τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς, δηλαδὴ σὲ ἓνα χωριό, σὲ μιὰ γειτονιά· ὅλοι ξέρουμε τί σημαίνει κουτσομπολιὸ σὲ ἓνα

μαστε τὴ νέα οἰκογένεια πὺ δημιουργεῖται, γινόμεστε νεωτερικοὶ ἄνθρωποι· δηλαδὴ δίνουμε σημασία στὸ ἄτομο.

Μιὰ ἐξέλιξη πὺ ἔλαβε χώρα τὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια περίπου εἶναι ὅτι μπήκαμε γιὰ λίγο καὶ στὴ μετανεωτερικὴ ἐποχὴ. Χωρὶς νὰ παύσει νὰ ὑφίσταται ἡ νεωτερικότητα, ἔχουμε γίνε καὶ κάπως μεταμοντέρνοι. Αὐτὸ σημαίνει πολλὰ πράγματα, πὺ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ δοῦμε. Ὡς πρὸς τὸ ἄτομο ὅμως σημαίνει πλέον μιὰ ἀποχαλίνωση τοῦ ἀτόμου. Τώρα ἀρχίζουν νὰ φαίνονται τὰ ἀρνητικὰ τοῦ ἀτόμου. Ἴσως ἐνδείξει αὐτοῦ εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἐπιθυμία εἶναι τὸ κριτήριο γιὰ τὴν ἀπόκτηση παιδιοῦ ἢ γιὰ τὴ δημιουργία νέων μορφῶν οἰκογένειας – καὶ αὐτὸ εἶναι πιά τὸ ἀπόγειο τῆς ἀτομικῆς ἐπιθυμίας. Αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη τοῦ ὑπερβολικοῦ ἀτομισμοῦ ἐφαρμόζεται

Σὲ καιροὺς σύγχυσης καὶ ραγδαίων ἐξελίξεων, ἡ «χριστιανικὴ οἰκογένεια» καλεῖται νὰ βγεῖ ἀπὸ τὰ βολικὰ αὐτονόητα καὶ νὰ ἀνακαλύψει ἐκ νέου τὸ νόημά της. Καὶ σὲ αὐτὸ θὰ ἔχει ὡς σύμμαχο τὶς ἀλλαγὲς πὺ γίνονται. Αὐτὲς οἱ ὀδυνηρὲς ἀλλαγὲς, αὐτὲς πὺ μᾶς τρομάζουν, αὐτὲς εἶναι ὁ σύμμαχός μας, γιὰ νὰ ἀνακαλύψουμε τί πραγματικὰ σημαίνει οἰκογένεια, καὶ πολὺ περισσότερο τί σημαίνει χριστιανικὴ οἰκογένεια.

κλειστὸ χωρὸ, καὶ πολλοὶ ἔφυγαν ἀπὸ τὰ χωριὰ καὶ πῆγαν στὶς πόλεις, γιὰτὶ πνίγονταν ἀπὸ αὐτὸ τὸ κλίμα.

Ἐνα ἐνδεικτικὸ παράδειγμα τοῦ ὅτι ἡ ἐξέλιξη πρὸς τὸ ἄτομο εἶχε πολλὰ θετικὰ στοιχεῖα εἶναι τὸ γεγονός ὅτι σήμερα ὁ ἄνθρωπος ἐπιλέγει τὸν σύντροφό του. Στὴν παραδοσιακὴ κοινωνία δὲν ἦταν αὐτονόητο ὅτι μποροῦσε νὰ τὸ κάνει αὐτό. Καὶ κανεὶς ἀπὸ μᾶς σήμερα δὲν διανοεῖται νὰ ἐπιλέξει γιὰ τὰ παιδιὰ του συζύγου. Αὐτὸ θὰ ἦταν προνεωτερικὸ. Ὅταν ἐπιτρέπουμε στὰ παιδιὰ μας νὰ ἐπιλέξουν τὸν σύντροφό τους καὶ σεβό-

καὶ στὴν οἰκονομία. Ἐχουμε δηλαδὴ τὸν νεοφιλελευθερισμό, ὁ ὁποῖος, ὅπως τὸν ζοῦμε στὸν σημερινό, σύγχρονο κόσμο τοῦ ἀχαλίνωτου καπιταλισμοῦ, βλέπουμε πόσο ἀπάνθρωπος εἶναι καὶ πόσο συνθλίβει τὸν ἄνθρωπο.

Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι ὀδηγοῦν τὰ πράγματα καὶ ἔχουν ἀσπασθεῖ τὴν ἰδέα τοῦ ἀχαλίνωτου ἀτομισμοῦ ἀνίκουν περισσότερο στὸν χωρὸ τῆς «δεξιᾶς». Αὐτὸ δὲν τὸ ἔχει ἀντιληφθεῖ ἀκόμα ὁ χριστιανικὸς κόσμος. Καὶ αὐτοὶ πὺ προσπαθοῦν νὰ φέρουν ἐμπόδια στὸν ἀχαλίνωτο ἀτομισμό καὶ νὰ ὀργανώσουν

τόν άνθρωπο γύρω από κάποιες συλλογικές δράσεις αντίστασης ανήκουν πολύ συχνά στον χώρο της «άριστεράς». Ούτε γι' αυτό είμαστε έτοιμοι οί χριστιανοί να κάνουμε διάλογο. Δεν έχουμε αντιληφθεί

Θεολογικά ξέρουμε ότι η οικογένεια υπηρετεί την κοινωνία των προσώπων, και γι' αυτό ονομάζεται μικρογραφία της Έκκλησίας, διότι το όλο νόημα της Έκκλησίας είναι η κοινωνία των προσώπων μεταξύ τους.

άκριβώς τη χαρτογράφηση του σημερινού κόσμου. Και κινδυνεύουμε γενικότερα, αν δεν τα γνωρίζουμε αυτά, να οδηγηθούμε σε μαζική απόρριψη όλων των εξελίξεων κάτω από το κλίμα του πανικού και της κινδυνολογίας.

Κλείνουμε την παρένθεση αυτή και συνεχίζουμε πάνω στις προηγούμενες σκέψεις. Σε καιρούς σύγχυσης και ραγδαίων εξελίξεων, η «χριστιανική οικογένεια» –που θα δούμε τώρα ποιά είναι– καλείται να βγει από τα βολικά αυτόνοπτα και να ανακαλύψει εκ νέου το νόημά της. Και σε αυτό θα έχει ως σύμμαχο τις αλλαγές που γίνονται. Αυτές οί όδυνηρές αλλαγές, αυτές που μās τρομάζουν, αυτές είναι ο σύμμαχός μας, για να ανακαλύψουμε τί πραγματικά σημαίνει οικογένεια, και πολύ περισσότερο τί σημαίνει χριστιανική οικογένεια. Αυτό θα επιτευχθεί, αν σπουδάσουμε τη θεολογική αποστολή της οικογένειας. Πρέπει δηλαδή να ξαναβαπτισθούμε στη θεολογία του γάμου και της οικογένειας, ή οποία κατά τη γνώμη μου δεν είναι αυτόνοπτο ότι έχει κατακτηθεί γενικότερα από τον χριστιανικό κόσμο. Δεν έχει αξιοποιηθεί ή θεολογία του γάμου, που υπάρχει και στην Άκο-

λουθία του Γάμου, αλλά και σε πολλούς Πατέρες της Έκκλησίας. Πρέπει επίσης να σπουδάσουμε και την ψυχολογική λειτουργικότητα της οικογένειας, όπως μās την δίνουν διάφοροι επιστημονικοί χώροι.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μās παρερμηνείας είναι ότι η στερεότυπη χριστιανική αντίληψη πώς όλα βαίνουν προς το χειρότερο και η οικογένεια και ο γάμος καταστρέφονται, έρχεται σε αντίθεση με τη διαπίστωση κάποιων επιστημόνων, οί όποιοι, προσπαθώντας να μελετήσουν την ιστορία του γάμου στον δυτικό κόσμο τους τελευταίους αιώνες, βλέπουν μέν ότι ο γάμος φθείρεται, με την έννοια ότι έχουν αύξηθει τα διαζύγια ή υπάρχει περισσότερη εύκολία στο να αλλάξει κανείς συντρόφους, αλλά το βαθύτερο κίνητρο αυτής της αλλαγής είναι να διασωθεί ο έρωτας, να διασωθεί δηλαδή το ουσιαστικό νόημα της σχέσης. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουν όσοι μελετούν την ιστορία του γάμου στη Δύση. Είναι επιτυχημένος ο τρόπος αυτός; προκειμένου να διασωθεί ο έρωτας, να φθείρουμε τον γάμο; Όχι! Το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας είναι αποτυχημένο. Αλλά τα κίνητρα είναι πολύ καλά.

Δεν έχουμε δηλαδή έναν κόσμο που τον έχει πιάσει μια φρενίτιδα να πάει από το κακό στο χειρότερο· έχουμε έναν κόσμο ο οποίος πασχίζει, και πασχίζει και με λάθος τρόπο, θέλει όμως να διασώσει τη σχέση πάνω απ' όλα. Αυτό πρέπει να το τιμήσουμε, πρέπει να το αναγνωρίσουμε. Και έχουμε το δικαίωμα να κρίνουμε τις λάθος επιλογές του, αλλά, πριν τις κρίνουμε, ίσως θα έπρεπε να κοιτάξουμε να δούμε αν οί λεγόμενοι «χριστιανικοί γάμοι» αποτελούν διαφήμιση του γάμου. Και αυτό θα φανεύει στη νεώτερη γενιά. Εάν δηλαδή η νεώτερη γενιά έχει πάρει τέτοιες έμπειρίες από τον γάμο, ώστε να λαχταράει τον γάμο ως τον φυσικό τόπο του έρωτα. Δεν άρκει να κρίνεις

τόν «θύραθεν», αὐτὸν ποὺ εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ὅτι χρησιμοποιεῖ λάθος τρόπους, γιὰ νὰ διασώσει τὸν ἔρωτα, ἀλλὰ πρέπει αὐτὰ νὰ λειτουργήσουν ἐν τῷ οἴκῳ μας, μέσα στὸ σπῆτι μας.

Θεολογικὰ ξέρομε ὅτι ἡ οἰκογένεια ὑπηρετεῖ τὴν κοινωνία τῶν προσώπων, καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάζεται μικρογραφία τῆς Ἐκκλησίας, διότι τὸ ὅλο νόημα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ κοινωνία τῶν προσώπων μεταξύ τους. Ἄν ἡ οἰκογένεια ὀνομάζεται «μικρὴ Ἐκκλησία», δὲν εἶναι γιὰτι ἔχει καὶ ἐκεῖ εἰκόνες ἢ θυμιάζομε –ποὺ κι αὐτὰ εἶναι πάρα πολὺ ἀπαραίτητα–, ἀλλὰ διότι ὑπηρετεῖ τὸν ἴδιο σκοπὸ ποὺ ὑπηρετεῖ καὶ ἡ Ἐκκλησία, δηλαδὴ τὴν κοινωνία τῶν προσώπων ἐν ἀγάπῃ καὶ τῇ σωτηρίᾳ, τὸν ἁγιασμό. Ὅσο περισσότερο βιώνει κανεὶς αὐτὴ τὴ θεολογικὴ ἀλήθεια, τόσο ὀχυρώνεται ἀπέναντι στὶς κοινωνικοπολιτισμικὲς ἐξελίξεις, τόσο καλύτερα ἀντιμετωπίζει τὶς προκλήσεις. Διότι οἱ προκλήσεις ἀπέναντι στὴν ἔγγαμν σχέση –καὶ στὴν ἐποχὴ μας ὑπάρχουν πολλοὶ πειρασμοὶ– ἀντιμετωπίζονται, ὅταν

γνωρίζει κανεὶς, μπορεῖ νὰ τὸν τρομάξουν. Ἡ Eurostat ἐξετάζει σταθερὰ, μεταξύ ἄλλων, πὼς μοιράζεται καὶ ποὺ κατανέμεται τὸ οἰκογενειακὸ εἰσόδημα σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς χώρες. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ στοιχεῖα τῆς Eurostat τοῦ 2002-2005, δηλαδὴ σὲ ἓνα διάστημα ἀρκετὰ πρὶν τὴν κρίση, ὅταν ἀκόμα «λεφτὰ ὑπῆρχαν» στὶς ἑλληνικὲς οἰκογένειες, ἡ ἑλληνικὴ οἰκογένεια στὴν Εὐρώπη τῶν 27 ἦταν δεύτερη, ὄχι σὲ ἀπόλυτους ἀριθμούς, ἀλλὰ στὸ ποσοστὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ εἰσοδήματος ποὺ πῆγαινε σὲ τρόφιμα, καὶ πρώτη στο ποσοστὸ τοῦ εἰσοδήματος ποὺ ξοδεύταν γιὰ ροῦχα καὶ παπούτσια! Καὶ ὅταν τὸ ποσοστὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ εἰσοδήματος ποὺ πάει σὲ τρόφιμα εἶναι ὑψηλό, αὐτὸ σημαίνει περισσότερο ἀκριβὰ τρόφιμα, δηλαδὴ περισσότερο κρέας. Ἡ Ἑλλάδα πρὶν τὴν κρίση ἦταν ἡ πρώτη στὴν κατανάλωση κόκκινου κρέατος στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωσῆ, τὴ στιγμὴ ποὺ ξέρομε ὅτι ἡ κατάχρηση τοῦ κόκκινου κρέατος μπορεῖ νὰ βλάψει τὴν ὑγεία. Καὶ –σωστὰ μαντεύετε– ἦταν ἡ τελευταία χώρα στὴν

Ὅσο περισσότερο βιώνει κανεὶς αὐτὴ τὴ θεολογικὴ ἀλήθεια, τόσο ὀχυρώνεται ἀπέναντι στὶς κοινωνικοπολιτισμικὲς ἐξελίξεις, τόσο καλύτερα ἀντιμετωπίζει τὶς προκλήσεις.

καθένας ἀπὸ τοὺς δύο ἀπὸ τὸ ζευγάρι ἐμβαθύνει στὴν ἀποστολὴ τῆς κοινωνίας τῶν προσώπων, στὸ τί θὰ πεῖ ἀγάπη μεταξύ τους. Ἡ σχέση μὲ τὰ παιδιά, ἐπίσης, ἀπαιτεῖ μὴ κοινωνία προσώπων, καὶ πρέπει νὰ τὸ μάθει κανεὶς αὐτό, πὼς εἶναι. Ὅταν μιλάμε μόνο ἐμεῖς, ὅταν ἔχομε ἓνα μονόλογο μὲ τὰ παιδιά μας, τότε αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ κοινωνία προσώπων.

Ἐπίσης, ὄχι μόνο στὶς ἄμεσες σχέσεις μεταξύ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας, ἀλλὰ καὶ στὶς ἐπιλογὲς τῆς οἰκογένειας γενικώτερα θὰ τεθεῖ αὐτό. Θὰ φέρω κάποια στατιστικὰ παραδείγματα, ποὺ, ἂν δὲν τὰ

Εὐρώπη τῶν 27 σὲ δαπάνες γιὰ τὸν πολιτισμό, δηλαδὴ γιὰ μόρφωση (δὲν βάζομε ἐδῶ τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὰ φροντιστήρια, τὰ ὁποῖα εἶναι ὑποχρεωτικά), μιλάμε γιὰ τὴν πολιτιστικὴ παιδεία! Ἡ Ἑλλάδα ἦταν ἐπίσης πολὺ ψηλὰ σὲ ποσοστὸ ὑπέρβαρων στὴν Εὐρώπη τῶν 27. Εἶναι πολὺ ἐνδεικτικὸ, καὶ τὰ ἔχασα ὅταν τὸ ἄκουσα αὐτό, ὅτι στὸν στρατὸ φαίνεται καθαρὰ αὐτὴ ἡ παθολογία μὲ τὸ φαγητό. Δηλαδὴ μαγειρεύονται ποσότητες, οἱ ὁποῖες δὲν χρησιμοποιοῦνται. Εἶναι πάρα πολὺ ἀπλὸ γιὰ τὰ νέα παιδιά νὰ ποῦν, «Δὲν θὰ φάω μέσα, δὲν μ' ἀρέσει τὸ φαγητό, ἀγοράζω

ἀπ' ἔξω».

Ὅπως αὐτές οἱ συνήθειες, ὅμως, ἀποκτῶνται μέσα στήν οἰκογένεια. Μποροῦμε νά ὀνομάσουμε «χριστιανική» μιὰ οἰκογένεια ἢ ὁποῖα κάνει τέτοιες ἐπιλογές ζωῆς; Ἐπιτρέψτε μου νά ἔχω ἀμφιβολίες. Ἐάν δηλαδή ἡ διατροφή –καί μάλιστα ἡ ἀνθυγιεινὴ διατροφή– εἶναι προτεραιότητα σὲ μιὰ οἰκογένεια, τότε αὐτή ἡ οἰκογένεια δὲν δικαιούται τὸν προσδιορισμὸ «χριστιανική».

Ἐπὶ τοῦ ἔξω καὶ ἄλλοι δείκτες στοὺς ὁποίους μποροῦμε νά τὸ δοῦμε αὐτό: Τὶ ἐκδρομὲς κάνουμε ἐμεῖς, ποῦ πηγαίνουμε

τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ., ζ' 21).

Τὸ περασμένο καλοκαίρι ἤμουν στὴν Ἀμερική καὶ μιλοῦσα μὲ κάποιον Ἕλληνα ποῦ ζῆ ἐκεῖ γιὰ χρόνια μὲ τὴ γυναῖκά του καὶ τὰ τρία παιδιά τους. Μᾶς ἔλεγε λοιπὸν ἡ γυναῖκα του τὸ ἐξῆς: Πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια προσεβλήθη ἀπὸ καρκίνου τοῦ μαστοῦ. Εὐτυχῶς θεραπευθῆκε. Τὸν καιρὸ ποῦ ἔκανε τὶς χημειοθεραπείες βέβαια ἐννοεῖται ὅτι δὲν μποροῦσε νά κάνει τὶς δουλειὲς τοῦ νοικοκυριοῦ. Χωρὶς νά πεῖ σὲ κανέναν τίποτα, οἱ μπτέρες τῶν

Δὲν μπορεῖ νά ὑπάρξει ὑγιὲς σχέση μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας, ἐὰν δὲν ὑπάρχει ὑγιὲς σχέση μὲ τὴν ἐποχὴ στὴν ὁποῖα ζοῦμε.

γιὰ τουρισμὸ, ἂν παίρνομε βιβλία στὰ χέρια, γιὰ νά δοῦμε τὰ ἀξιοθέατα ἐκεῖ. Βλέπει κανεὶς ξένους νά ἔρχονται καταρτισμένοι, μὲ βιβλία στὰ χέρια, καὶ ἐμᾶς οἱ ἀναμνήσεις μας ἀπὸ ἓνα μέρος εἶναι κάτι ὠραῖο ἀπὸ τὶς ταβέρνες, τί φάγαμε, ὅτι εἶχε μιὰ ἐξαιρετικὴ σπεσιαλιτέ τὸ τάδε μέρος. Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἔτσι πορεύθηκε πρὶν τὴν κρίση. Δὲν ξέρουμε πῶς θὰ πορευθεῖ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα.

Μὲ αὐτά, θέλω νά καταλήξω ὅτι δὲν εἶναι αὐτονόητο τὸ ποῖα εἶναι ἡ χριστιανικὴ οἰκογένεια. Ἐπὶ τοῦ ἔξω καὶ ἄλλοι δείκτες ποῦ πρέπει νά μᾶς προβληματίσουν. Σίγουρα, σὲ μένα δὲν ἀρκεῖ, γιὰ νά ὀνομάσω μιὰ οἰκογένεια «χριστιανική», ὅτι ἐκεῖ μέσα μιλάνε πολὺ γιὰ τὸν Χριστό. Μπορεῖ νά μιλάνε πολὺ γιὰ τὸν Θεό, καὶ ἡ οἰκογένεια νά λειτουργεῖ ἐντελῶς ἀντιπαιδαγωγικὰ καὶ καταστροφικὰ. Ἄλλωστε, δὲν αἰσθάνομαι ὅτι λέω κάτι τολμηρὸ ἐδῶ, γιὰτὶ αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁλόκληρης τῆς Καινῆς Διαθήκης: «Ὁὐ πᾶς ὁ λέγω μοι, Κύριε Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς

συμμαθητῶν τῶν παιδιῶν τῆς στὸ σχολεῖο τὸ ἔμαθαν, καὶ κανόνισαν μεταξὺ τους καὶ ἐπὶ τρεῖς μῆνες κάθε μέρα μιὰ μπτέρα κτυποῦσε τὸ κουδούνι μὲ φαγητὸ γιὰ τὴν οἰκογένεια, καὶ τὴν ἄλλη μέρα ἄλλη μπτέρα, καὶ τὴν ἄλλη ἄλλη. Αὐτὲς ἦταν προτεστάντισσες, καθολικὲς, ἐβραῖες, ὅ,τι θέλετε.

Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν εἶναι «προσωπολήπτως» ὁ Θεός –ἀπ' ὅσα ἔχω καταλάβει, καὶ ἐλπίζω νά τὰ κατανόησα σωστά– καὶ δὲν ἐξετάζει τί γράφει ἡ ταυτότητα ἢ πόσες φορὲς πᾶμε καὶ ἀκοῦμε κηρύγματα ἢ ἐκκλησιαζόμεστε, ἀλλὰ ποιός «ποιεῖ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς», γι' αὐτὸ ἄφησα τελευταῖο τὸ θέμα τοῦ ὀρισμοῦ τῆς χριστιανικῆς οἰκογένειας, τὸν ὁποῖο δὲν θὰ δώσω ἐγώ, ἀλλὰ θὰ τὸν διαμορφώσετε ἐσεῖς.

Μιὰ πραγματικὰ χριστιανικὴ οἰκογένεια, ἂν ὑπῆρχε σὲ μεγάλο ποσοστὸ μέσα στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, θὰ ἀποσοβοῦσε πολλὰ ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς παθολογίας τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ποῦ ἔχουμε πάρα πολλά: τὸν ἀτομισμὸ, τὸ κλεισμὸ στὸν

έναντό μας. Ο Έλληνας θυσιάζεται για την οικογένειά του με την ευρύτερη έννοια, θα δώσει τη ζωή του, τα νεφρά του, την καρδιά του για τη στενή του οικογένεια και την ευρύτερη, το σόι, αλλά έξω από την ευρύτερη οικογένεια είναι ικανός να πατήσει επί πτωμάτων. Δεν τον ενδιαφέρει ούτε η κοινωνία ούτε το κράτος ούτε το περιβάλλον ούτε τίποτα απολύτως. Πέραν των συγγενών του γίνεται ένας αποκρουστικός ατομιστής. Αυτό είναι παθολογικό. Γι' αυτό λέγω ότι ο όρισμός της χριστιανικής οικογένειας πρέπει τελικά να περάσει μέσα από την αναβάπτιση και στη θεολογία του γάμου και της οικογένειας, που σημαίνει κοινωνία προσώπων, και ταυτόχρονα μέσα από την ανταπόκριση μέσα στις ανάλογες προκλήσεις.

Κατά τη γνώμη μου, δεν μπορεί να υπάρξει υγιής σχέση μεταξύ των μελών της οικογένειας, εάν δεν υπάρχει υγιής σχέση με την εποχή στην οποία ζούμε. Δεν μπορώ να έχω εγώ την απαίτηση να θεωρώ ότι αγαπώ τα μέλη της οικογένειάς μου, αν δεν αγαπώ την εποχή στην οποία ζω. Αν αισθάνομαι ότι ζω σε λάθος εποχή και θά 'πρεπε να ζω, ως ποῦμε, ένατο χρόνια πριν, και ότι τότε ήταν ή κατάλληλη εποχή για μένα, τότε δεν θα

κάνω ψυχική επαφή ούτε με τα παιδιά μου ούτε με τη γυναϊκά μου. Διότι τώρα μάς έβαλε ο Θεός να ζούμε. Θα ζητήσουμε τον λογαριασμό από το Θεό; Θα αγαπήσουμε την εποχή μας! Μόνο έτσι θα μπορέσουμε να ανταποκριθούμε πραγμα-

τικά στις ανάγκες του άλλου. Γιατί; Γιατί δεν καταφεύγουμε στη φαντασία, αλλά αντιμετωπίζουμε το έδω και τώρα με αγάπη, αυτό που μάς δόθηκε – το συγκεκριμένο παιδί μου, που δεν είναι το τέλειο παιδί το οποίο φαντάσθηκα, τον συγκεκριμένο σύζυγο ή τη συγκεκριμένη σύζυγο, που δεν είναι αυτό το οποίο φαντάσθηκα. Όταν αγαπήσεις τον συγκεκριμένο άνθρωπο, τότε καλλιιεργείς κοινωνία προσώπων.

Άλλα αυτό είναι μία ακόμα ελληνική παθολογία, ότι όλοι αισθανόμαστε ότι είμαστε πλασμένοι για κάτι ανώτερο. Κανείς δεν λέει πώς είναι ευχαριστημένος από τη δουλειά του. Τώρα με την κρίση το λέμε βέβαια, «δόξα τῷ Θεῷ», αλλά παλιότερα άκουγες ότι ο καθένας ήταν πλασμένος για μιὰ δουλειά ανώτερη από αυτή που έκανε· για ανώτερο σύντροφο· έπρεπε νάχει καλύτερα παιδιά· τού αξίζει κάτι καλύτερο. Αυτό όμως δεν μπορεί να είναι η χριστιανική στάση. Και δεν οδηγεί σε κοινωνία προσώπων.

Απέναντι σέ αυτούς οί όποιοι εισάγουν συνεχώς καινοτομίες ώς πρòς τήν οίκογένεια, σέ σημείο πού θά 'λεγε κανείς ότι έχουν ειδωλοποιήσει και φетиχοποιήσει τò καινούργιο, και ότι τούς φαίνονται αναχρονιστικά πράγματα και καθυστερημένα, όλοι οί θεσμοί πού ξέρουν ώς τώρα, απέναντι σέ αυτούς δέν μπορούμε νά αντιτάξουμε ώς αντίδοτο, κατά τή γνώμη μου, τò παραδοσιακό και τò παλιό. Η μάχη με αυτή τή νοοτροπία δέν θά δοθεί με όρους χρόνου. Διότι στο έκκλησιαστικό ήθος, στην έκκλησιαστική νοοτροπία, τò νέο και τò καινούργιο δέν είναι αυτό πού δέν ύπάρχει άπό πολύ καιρό· αυτό είναι κοσμική μέτρηση. Τò νέο και τò καινούργιο στή χριστιανική όρολογία είναι αυτό πού ύπάρχει με έναν άλλο τρόπο, μοναδικό: με τόν τρόπο τής αγάπης. Τò ότι ό Θεός έγινε άνθρωπος δέν είναι τò παλαιότερο γεγονός τού κόσμου· ύπάρχουν παλαιότερα άπό αυτό. Έγινε κάποτε, έν χρόνο. Είναι όμως τò συγκλονιστικά νέο και καινούργιο, διότι, όπως λέει ό στίχος στόν όρθρο τών Χριστουγέννων, «Θεός τò τεχθέν, ή δέ μήτηρ παρθένος. Τί μείζον άλλο καινόν ειδεν ή κτίσις;». Δέν ύπάρχει τίποτα πιò καινούργιο άπ' αυτό. Γιατί; Όχι με όρους χρόνου, αν είναι πολύ παλιό ή πολύ πρόσφατο –και τò πολύ πρόσφατο, και τωρινό νά ήταν, θά παλιώσει σέ λίγο καιρό–, αλλά με όρους τού τρόπου τής ύπάρξεως: Ύπάρχει αυτό τò γεγονός με τόν τρόπο τής αγάπης. Αυτό είναι πού κάνει τὰ πράγματα νέα και καινούργια. Άλλά και παντοτινά· αυτό πού έλεγε ό Έλύτης: «Ό,τι αγαπώ βρίσκεται στην αρχή τού πάντα». Ένα άλλο τροπάριο τού κανόνα τών Χριστουγέννων λέει: «Ίδών ό Κτίστης όλλύμενον τόν άνθρωπον χερσίν όν έποίησε, [...] ούσιούται έκ Παρθένου». Με άπλά λόγια, είδε ό Δημιουργός νά χάνεται ό άνθρωπος, πού τόν έπλασε με τὰ χέρια Του, και πήρε ούσία, φύση δηλαδή, άπό

τήν Παρθένο, για νά αναλάβει δράση ό Ίδιος. Αυτός είναι ό τρόπος τής αγάπης.

Άπέναντι σέ αυτή τήν αγάπη και τή δύναμή της, κατά τή γνώμη μου, δέν μπορεί καμμία έξωτερική πρόκληση, όσο παράδοξη και άλλόκοτη και νά είναι, νά έχει ίσχύ, έν ή οίκογένεια θέλει νά μείνει πιστή σέ αυτό τò θεολογικό νόημα τής αγάπης – κοινωνίας προσώπων. Αυτό θά κρίνει τὰ πράγματα. Και βέβαια όλοι οί θεολογικοί όροι μεταφράζονται σέ πράξη επί τής πεζής καθημερινότητας. Μίλησε πολύ ώραία ό κ. Κρουσταλάκης για τήν επικοινωνία: νά ξερούμε νά ακούμε κτλ. Αυτό τò έχει διατυπώσει ό Φρόντ με τόν έξης τρόπο, άπό μιá περίπτωση κυρίας άσθενούς, ή όποία τού διηγείτο ότι τò παιδί της πήγε τò βράδυ νά κοιμηθεί στο δωμάτιό του, και, άφοϋ είχαν κλείσει τò φώς, τής μιλούσε άπό μέσα, καθώς ή ίδια ήταν στο άλλο δωμάτιο και τής έλεγε: «Θέλω νά μιλάμε, έχει σκοτάδι». «Κι αν μιλάμε», τού είπε ή μητέρα, «θά σταματήσει νά έχει σκοτάδι;». Και άπαντάει τò παιδί: «Όχι. Όταν μιλάει κάποιος, έχει φώς». Φυσικά, αυτό δέν ισχύει για όλα, όταν λέει κανείς ότιδήποτε, αλλά γίνεται άληθινό όταν ανταποκρίνεται στή δίψα τού άλλου για αγάπη και για κοινωνία προσώπων.

Επομένως, κλείνοντας, δέν μπορούμε νά προβλέψουμε τò αύριο τής χριστιανικής οίκογένειας. Μπορούμε όμως, έλπίζω, νά χαράξουμε τις προδιαγραφές εκείνες με τις όποιες μπορεί νά ύπάρξει και σήμερα και αύριο χριστιανική οίκογένεια, έτσι ώστε οί προκλήσεις πού αυτή αντιμετώπιζει νά μιν είναι συμφορά, αλλά τελικά νά μετατραποϋν σέ εύλογία.

Σας εύχαριστώ

π. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΘΕΡΜΟΣ

Ψυχίατρος παιδιών και έφήβων
Δρ Θεολογίας, Καθηγητής Α.Ε.Σ.Α.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΜΕ ΤΗ ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΠΙΤΑΧΥΝΤΗ LHC

Στις 3 Ιουνίου ανακοινώθηκε⁽¹⁾ από το C.E.R.N., το Ευρωπαϊκό Έργαστήριο Σωματιδιακής Φυσικής πλησίον της Γενεύης, ότι ξεκίνησε η 2^η περίοδος λειτουργίας (Run II) του κυκλικού επιταχυντή L.H.C. (Large Hadron Collider = Μεγάλος Έπιταχυντής Συγκρουόμενων (δεσμών) Άδρονίων) στη σήραγγα μήκους 27 χλμ. Συγχρόνως, ξεκίνησε και η λήψη και καταγραφή των δεδομένων από τις πολυσύνθετες ανιχνευτικές διατάξεις A.T.L.A.S. και C.M.S., (έπίσης έγκαιρα ελεγμένες με άλλες σε βάθος 100 μέτρων), με τις οποίες ανακαλύφθηκε ανεξάρτητα (και ανακοινώθηκε στις 4 Ιουλίου, 2012) ένα σημαντικό νέο σωματίδιο, που θα μπορούσε να είναι το επί δεκαετίες αναζητούμενο (ή ένα) σωματίδιο χίγγς⁽²⁾ (σ.χ.). Η ενέργεια κάθε πρωτονίου στις δύο αντίθετα κινούμενες δέσμες πρωτονίων είναι τώρα σημαντικά μεγαλύτερη, 6,5 TeV⁽³⁾ και καθώς αυτές περιφέρονται επί ώρες, σχεδόν με την ταχύτητα του φωτός, συγκρούονται επανειλημμένα στις θέσεις των ανιχνευτικών διατάξεων. Αυτές επιλέγουν και καταγράφουν πληροφορίες για τις τροχιές και την ενέργεια των σωματιδίων που παράγονται σε ενδιαφέροντα γεγο-

νότα. Η λειτουργία τους είχε διακοπεί τον Φεβρουάριο του 2013 προκειμένου να γίνουν οι απαιτούμενες επισκευές, συντηρήσεις και οι προγραμματισμένες αναβαθμίσεις τους. Παράλληλα, για να αναλυθούν πληρέστερα και ακριβέστερα τα περίπου 5 εκατομμύρια πολύπλοκων γεγονότων που είχαν επιλεγεί και καταγραφεί κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας τους από τις 6×10^{15} αλληλεπιδράσεις («συγκρούσεις») πρωτονίων (με ενέργεια πρωτονίων 3,5 TeV, 2010 - 11, ή με 4,0 TeV για το υπόλοιπο της Run I).

Στο άρθρο αυτό επιδιώκεται μια σύντομη ενημέρωση για όρισμένα βασικά περαιτέρω εύρηματα από τις μέχρι πρόσφατα αναλύσεις αυτών των δεδομένων, κυρίως για την ταυτότητα αυτού του νέου σωματιδίου. Επίσης δίνονται και όρισμένες πληροφορίες σχετικά με τη συντελεσθείσα αναβάθμιση του επιταχυντή και των παραπάνω ανιχνευτικών διατάξεων, καθώς και για τις προσδοκίες από το Run II.

Το νέο σωματίδιο είναι το χίγγς του Καθιερωμένου Προτύπου;

Το Καθιερωμένο Πρότυπο (Κ.Π.)

είναι τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο τῆς Φυσικῆς μὲ τὸ ὁποῖο περιγράφονται πολὺ ἐπιτυχῶς τὰ θεωρούμενα θεμελιώδη σωματίδια-ύλης (6 κουάρκ, 6 λεπτόνια καὶ τὰ ἀντισωματίδιά τους) καὶ οἱ θεμελιώδεις μεταξύ τους ἀλληλεπιδράσεις (ἰσχυρὲς πυρηνικὲς, ἠλεκτρομαγνητικὲς καὶ ἀσθενεῖς πυρηνικὲς). Αὐτὲς πραγματοποιοῦνται μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν σωματιδίων-φορέων τῶν ἀλληλεπιδράσεων αὐτῶν (ἀντίστοιχα, γλοιονίων, φωτονίων καί, W^+ ἢ Z^0) ποὺ θεωροῦνται ἐπίσης θεμελιώδη σωματίδια. Τὸ μόνο θεμελιώδες σωματίδιο τοῦ Κ.Π. τοῦ ὁποῖου ἡ ὕπαρξη

ἀποκτᾶται ἡ μεγάλη μάζα τῶν φορέων W^+ καὶ Z^0 ἐνῶ τὸ φωτόνιο παραμένει ἄμαζο, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ ἀσθενεῖς ἀλληλεπιδράσεις νὰ ἔχουν ἐξαιρετικὰ μικρὴ ἐμβέλεια, ἐνῶ οἱ ἠλεκτρομαγνητικὲς νὰ ἀποκοτῶν, θεωρητικά, ἄπειρη. Αὐτὸ εἶναι τὸ λεγόμενον «αὐθόρμητο σπάσιμο τῆς συμμετρίας» τῶν ἠλεκτρομαγνητικῶν καὶ ἀσθενῶν πυρηνικῶν δυνάμεων, οἱ ὁποῖες σὲ μεγάλες ἐνέργειες γίνονται συγκρίσιμες (ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ πειραματικά καὶ θεωρητικά ἐνοποιοῦνται σὲ μία δύναμη, τὴν ἠλεκτρασθενῆ) ἐνῶ στίς συνήθεις καθημερινὲς ἐνέργειες εἶναι πολὺ δι-

Ἀνακαλύφθηκε ἀνεξάρτητα (καὶ ἀνακοινώθηκε στίς 4 Ἰουλίου, 2012) ἓνα σημαντικό νέο σωματίδιο, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ ἐπὶ δεκαετίες ἀναζητούμενο (ἢ ἓνα) σωματίδιο χίγγς(2) (σ.χ.).

δὲν εἶχε ἐπιβεβαιωθεῖ πειραματικά, παρὰ τίς προσπάθειες δεκαετιῶν ἦταν αὐτὸ ποὺ ἐπικράτησε νὰ λέγεται «σωματίδιο τοῦ Higgs (Χίγγς)».

Οἱ θεωρητικοὶ φυσικοὶ Brout, Englert καὶ Higgs (συντομογραφικά, BEH) εἶχαν προτείνει τὸ 1964 ὅτι ὑπάρχει κάποιον ἄλλο πεδίο δυνάμεων σὲ ὅλο τὸ χωρὸ μὲ τὸ ὁποῖο ὅταν ἀλληλεπιδροῦν τὰ θεωρούμενα χωρὶς μάζα θεμελιώδη σωματίδια τοῦ Κ.Π. ἀποκοτῶν μάζα, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ πόσο ἰσχυρὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλληλεπίδραση. Τὸ πεδίο αὐτὸ συνδέεται μὲ ἓνα πραγματικὸ σωματίδιο (τὸ χίγγς), ποὺ παράγεται ὅταν ἀναταράξουμε τὸ πρῶτον προσδίδοντάς του κάποια ἐνέργεια σὲ κάποιο σημεῖο τοῦ χώρου (π.χ. μὲ τὴ σύγκρουση δύο πολὺ ἐνεργητικῶν πρωτονίων στὸ σημεῖο αὐτό). Ἡ πειραματικὴ ἐπιβεβαίωση τῆς ὕπαρξης τοῦ θὰ στηρίζε τὴν ὑπόθεση γιὰ τὸ πεδίο τῶν BEH. Μὲ τὸν λεγόμενον «μηχανισμὸ Higgs» ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐξήγηση τοῦ πῶς

αφορετικὲς ὡς πρὸς τὴν ἰσχύ καὶ τὴν ἐμβέλεια^(2,4).

Οἱ περισσότεροὶ φυσικοὶ δίσταζαν νὰ ἰσχυριστοῦν⁽⁵⁾ ὅτι τὸ σωματίδιο ποὺ ἀνακαλύφθηκε τὸ 2012 εἶναι τὸ ἀποκαλούμενον μποζόνιον Higgs τοῦ Καθιερωμένου Προτύπου, δηλαδὴ τὸ σωματίδιο ἐνὸς συγκεκριμένου μοντέλου ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸν μηχανισμὸ Higgs γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴν προέλευση τῆς μάζας⁽⁶⁾, δεδομένου ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα θεωρητικὰ πλαίσια, ποὺ προβλέπουν περισσότερα σωματίδια χίγγς, ὅπως ἡ πολλὰ ὑποσχόμενη Ὑπερσυμμετρία, ἢ ἄλλες προσεγγίσεις, μὲ τὴν ὑπόθεση τῆς ὕπαρξης ἐπιπλέον χωρικῶν διαστάσεων. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ μετρηθοῦν οἱ ιδιότητές του, ὅπως εἶναι ἡ μάζα του ἀκριβέστερα, τὸ σπῖν (ἑσωτερικὴ στροφορμὴ του) ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι μηδέν⁽⁷⁾, οἱ πιθανότητες διάσπασής του σὲ διάφορα κανάλια (δηλ. σὲ διάφορους συνδυασμοὺς γνωστῶν θεμελιωδῶν σωματιδίων), οἱ λεγόμενες σταθερὲς σύ-

ζευξης Yukawa (δηλαδή σταθερές σύζευξης του νέου σωματιδίου με τα φερμιόνια, οί όποιες είναι ανάλογες προς τη μάζα τους) και βαθμίδας (ανάλογες προς το τετράγωνο των μαζών των φορέων W^+ και Z^0). Άς σημειωθεί ότι ή μάζα του σωματιδίου χίγγς δέν προβλέπεται από τη θεωρία. Όταν όμως θεωρηθεί γνωστή, οί άλλες ιδιότητες του μπορούν να υπολογιστούν θεωρητικά.

Αποτελέσματα των μετρήσεων των ιδιοτήτων του νέου σωματιδίου

Με τις ακριβέστερες λοιπόν μετρήσεις των πλήρων δειγμάτων των γεγονότων, μερικές από τις διαπιστώσεις είναι

συμβολίζουμε με H^0 ή H) βασίστηκε στις αναμενόμενες διασπάσεις $H \rightarrow \gamma\gamma$, $H \rightarrow ZZ^*$ και $H \rightarrow WW^*$ (δηλ. σε ζεύγη των φορέων των αλληλεπιδράσεων). Ήταν άρκετό (τότε, 2012) ένα τμήμα των δεδομένων για να επιτευχθεί ή απαιτούμενη στατιστική βεβαιότητα (π.χ. μία στο δισεκατομμύριο να οφείλεται στην τύχη) για τη γνησιότητα της παρατηρούμενης κορυφής (πάνω από το υπόβαθρο γνωστών διαδικασιών) στη λεγόμενη αναλλοίωτη μάζα των ζευγών αυτών. Οί περαιτέρω αναλύσεις του πλήρους δείγματος ανέδειξαν με σημαντική στατιστική και διασπάσεις σε φερμιόνια, όπως έπρεπε να συμβαίνει για το σ.χ. του Κ.Π., π.χ. τις διασπάσεις $H \rightarrow b + \text{anti-}b$ (δηλ. στο

Οί περισσότεροι φυσικοί δίσταζαν να ισχυριστούν(5) ότι το σωματίδιο που ανακαλύφθηκε το 2012 είναι το αποκαλούμενο μποζόνιο Higgs του Καθιερωμένου Προτύπου.

οί εξής⁽⁸⁾:

α) Το σπίν του δέν είναι 1 ή 2, αλλά μηδέν. Επίσης, ή χωρική όμοτιμία του είναι θετική, δηλαδή ένας κατοπτρισμός (ώς προς την αρχή του συστήματος συντεταγμένων) της συνάρτησης που περιγράφει το σωματίδιο δέν της αλλάζει πρόσημο. (Ένας κατοπτρισμός π.χ. του διανύσματος θέσης («βέλους») ενός σωματιδίου στο χώρο, αντιστρέφει το διάνυμα, όποτε έχει αρνητική όμοτιμία). Αυτές οί ιδιότητες αναμένονται για το σ.χ. του Κ.Π., δηλαδή είναι ένα βαθμωτό σωματίδιο, 0^+ , και όχι διανυσματικό (σπίν-όμοτιμία, 1^-) που είναι κάθε φορέας των θεμελιωδών δυνάμεων, γ , W^+ και Z^0 . Έτσι το αντίστοιχο πεδίο Higgs είναι το πρώτο βαθμωτό κβαντικό πεδίο που γίνεται γνωστό.

β) Η ανακάλυψη του νέου, ηλεκτρικά ουδέτερα φορτισμένου σωματιδίου (το

όμορφο κουάρκ και στο αντι-σωματίδιό του), $H \rightarrow \tau^+ \tau^-$ (δηλ. στο λεπτόνιο τ και στο αντισωματίδιό του, τ^+) κ.ά. Όταν μέτρησαν το πλήθος των γεγονότων στα όποια συμβαίνει π.χ. ή τελευταία διάσπαση (και έγιναν οί κατάλληλες διορθώσεις π.χ. για την ανιχνευτική ικανότητα της πειραματικής διάταξης να «δει» αυτή τη διάσπαση), υπολόγισαν την πιθανότητα, σ , να έχει συμβεί αυτή ή διάσπαση στο δεδομένο δείγμα. Αν $\sigma_{\text{κτ}}$ είναι ή αναμενόμενη πιθανότητα όπως θεωρητικά υπολογίζεται από το Κ.Π. και αν το σωματίδιο H είναι το σ.χ. του Κ.Π., τότε το πηλίκον $\sigma/\sigma_{\text{κτ}}$ θα έπρεπε να ισούται με 1 εντός των πειραματικών σφαλμάτων. Οί μετρήσεις για όλους τους τρόπους παραγωγής και διάσπασης που μπορούσαν να μετρηθούν έδειξαν αυτό ακριβώς και ή μέσος όρος όλων αυτών των πηλίκων βρέθηκε ίσος με $1,00 \pm 0,13$

(CMS) και $1,18^{+0,15}_{-0,14}$ (ATLAS), δηλαδή στατιστικά συμβατός με μονάδα, όπως αναμενόταν για το σ.χ. του Κ.Π.!

γ) Άλλες μετρήσεις που αναφέρονται στις σταθερές σύζευξης και άλλες ιδιότητες, πιο δυσνόητες για το άρθρο αυτό, οδηγούν στο ίδιο συμπέρασμα ότι το νέο σωματίδιο συνδέεται με το νέο θεμελιώδες βαθμωτό πεδίο Higgs που σχετίζεται στο θέμα της γένεσης των μαζών των θεμελιωδών σωματιδίων και πρέπει να είναι το χίγγς του Κ.Π.

Συμπερασματικά, λοιπόν, όλα τα μέχρι τώρα αποτελέσματα είναι συμβατά, εντός των πειραματικών αβεβαιοτήτων, με τις προβλέψεις του Καθιερωμένου Προτύπου.

Κρίση στη Φυσική;

Η μάζα του νέου σωματιδίου μετρήθηκε από τα πλήρη δείγματα των δύο πειραμάτων και ο συνδυασμός των τιμών της είναι $M_H = 125.09 \pm 0.24 \text{ GeV}/c^2$ ⁽⁸⁾. Σύμφωνα όμως με την κβαντική θεωρία πεδίων (το βασικό θεωρητικό φυσικομαθηματικό εργαλείο) τα θεμελιώδη βαθμωτά σωματίδια (όπως, π.χ. το σ.χ. του Κ.Π.) πρέπει να είναι εξαιρετικά βαριά,

ολογηθεί αυτό, είχε γίνει η υπόθεση ότι υπάρχει νέα, άγνωστη φυσική που θα έπρεπε να το ερμηνεύσει. Δύο επικρατούσες προτάσεις που έχουν γίνει προς πολλού καιρού αποτελούν η υπερσυμμετρία και η επέκταση του χώρου με επιπλέον διαστάσεις (2,4).

Η υπερσυμμετρία (Super-Symmetry = SUSY) είναι ένα ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο που εντάσσει όλα τα θεμελιώδη σωματίδια-ύλης και σωματίδια-φορείς των αλληλεπιδράσεων σε μια ανώτερη συμμετρία και προβλέπει την ύπαρξη νέων θεμελιωδών σωματιδίων: Για κάθε γνωστό φερμιόνιο προβλέπεται ένα βαρύτερο υπερσυμμετρικό που είναι μποζόνιο και αντίστροφα. Η συνεισφορά αυτών των υποθετικών σωματιδίων στις κβαντικές διορθώσεις για τη μάζα του σ.χ. απαλείφουν τις κβαντικές διορθώσεις των γνωστών σωματιδίων, συγκρατώντας τη θεωρητική μάζα του σ.χ. χαμηλή, όπως παρατηρείται. Επίσης, το υποθετικό σωματίδιο νιουτραλίνο προβλέπεται σταθερό και θα μπορούσε (αν υπάρχει) να είναι συστατικό της λεγόμενης άορατης ή σκοτεινής ύλης. Αυτή αλληλεπιδρά μόνο βαρυτικά με τη γνωστή μας ύλη (λεγόμενη και βαρυονική, ίση μόνο με το 4,9%

Συμπερασματικά, λοιπόν, όλα τα μέχρι τώρα αποτελέσματα είναι συμβατά, εντός των πειραματικών αβεβαιοτήτων, με τις προβλέψεις του Καθιερωμένου Προτύπου. το νέο σωματίδιο συνδέεται με το νέο θεμελιώδες βαθμωτό πεδίο Higgs που σχετίζεται στο θέμα της γένεσης των μαζών των θεμελιωδών σωματιδίων και πρέπει να είναι το χίγγς του Κ.Π.

16 τάξεις μεγέθους βαρύτερα! Τι συμβαίνει; Είναι γεγονός ότι μια τόσο πολύ μικρή μάζα του σ.χ. όπως μετρήθηκε, ήταν αναμενόμενη από άλλα δεδομένα, πριν την ανακάλυψή του. Για να δικαι-

περίπου της ύλης-ενέργειας του Σύμπαντος!) και διαπιστώνεται ότι αποτελεί το 26,8% της ύλης-ενέργειας του Σύμπαντος («Αποστολή Planck», 2013. Το υπόλοιπο 68,3% είναι άγνωστη ή «σκοτεινή»

λόγω της άγνοιας μας ενέργεια, ή όποια και προκαλεί την επιτάχυνση της διαστολής του Σύμπαντος). Όμως, οι πολλαπλές έξονυχιστικές αναλύσεις όλων των δεδομένων του Run I δεν ανέδειξαν⁽⁹⁾ κάποιο από αυτά τα προσδοκώμενα υπέρ-σωματίδια και απέκλεισαν μεγάλες περιοχές των παραμέτρων για τις πιο καλά μελετημένες εκδοχές της θεωρίας, προκαλώντας κάποιο πανικό στον κόσμο της σωματιδιακής φυσικής^(10,4). Αλλά ούτε για το άλλο θεωρητικό πλαίσιο των επιπλέον χωρικών διαστάσεων (κουλουριασμένων σε πολύ μικρό χώρο σε κάθε σημείο του τρισδιάστατου χώρου)⁽²⁾ παρατηρήθηκε κάποια ένδειξη, ούτε και για άλλα θεωρητικά σχήματα και υποθέσεις, όπως π.χ. είναι αυτή της συνθετότητας

2014 από κοινού με τα Ήνωμένα Έθνη (United Nations Economic and Social Council) με έμφαση στις αξίες της επιστήμης (για την ειρήνη και την ανάπτυξη και την ικανότητά της να χτίζει γέφυρες μεταξύ των εθνών) και «στην ανταλλαγή απόψεων για την καλύτερη ενσωμάτωσή της στις διεθνείς και εθνικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων προς όφελος όλων»⁽¹¹⁾.

Άναβαθμίσεις και προσδοκίες

Τα αποτελέσματα αυτά, επίσης, δεν απογοητεύουν τους έρευνητές, γιατί τα δεδομένα του Run I συνιστούν μόνο το 1% αυτών που προβλέπεται να συλλεγούν κατά τη συνολική διάρκεια λειτουργίας του LHC και των άνωθεντικών δια-

---

Όμως, οι πολλαπλές έξονυχιστικές αναλύσεις όλων των δεδομένων του Run I δεν ανέδειξαν κάποιο από αυτά τα προσδοκώμενα υπέρ-σωματίδια προκαλώντας κάποιο πανικό στον κόσμο της σωματιδιακής φυσικής

που υποθέτει ότι όλα τα κουάρκ και τα λεπτόνια συγκροτούνται από λίγα, πιο θεμελιώδη κοινά συστατικά μεταξύ των οποίων έπενεργεί μια άγνωστη υπερδύναμη. Η κατάσταση αυτή οδήγησε το γνωστό εκλαϊκευτικό περιοδικό *Scientific American* στον τίτλο του εξωφύλλου «A crisis in Physics?»⁽¹⁰⁾. Έτσι η ανακάλυψη κάποιας νέας Φυσικής παραμένει επιτακτική (και για άλλα ανοικτά σοβαρά ερωτήματα)!

Αυτά, βέβαια, δεν επισκίασαν τους έορτασμούς που έγιναν κατά το 2014 σε πολλές χώρες, στο CERN και στην Ελλάδα για την 60ή επέτειο λειτουργίας του CERN από της ιδρύσεώς του (με την Ελλάδα ένα από τα 12 ιδρυτικά μέλη). Ένδεικτικά αναφέρεται ο τελευταίος έορτασμός⁽¹¹⁾ που έγινε τον Οκτώβριο του

τάξεων μέχρι και τη δεκαετία του 2020, με δύο ακόμη περιόδους διακοπών και φάσεις άναβαθμίσεών τους (και για συνολική ενέργεια 7+7 TeV). Στην τριετή περίοδο που ξεκίνησε (Run II), θα συλλεγούν υπερδιπλάσια γεγονότα. Όμως, από το ένα δισεκατομμύριο συγκρούσεις πρωτονίου-πρωτονίου ανά δευτερόλεπτο, μόνο μερικές εκατοντάδες δυνητικής σπουδαιότητας θα επιλεγούνται πάλι για μελέτη.

Στον επιταχυντή LHC, έχουν αντικατασταθεί 18 από τους 1624 υπεραγωγίσιμους διπολικούς μαγνήτες (κάμψης) ή τετραπολικούς (έστιασης). Εκατοντάδες τεχνικοί σύνδεσαν 27.000 διακλαδώσεις σε 10.000 συνδέσεις μεταξύ των υπεραγωγίσιμων μαγνητών, ώστε να εξασφαλίσουν μια άλλη διαδρομή στο ρεύμα 11.000

ἀμπέρ σὲ περίπτωση πού ἕνας μαγνήτης χάσει τὴν ὑπεραγωγμότητά του. Μὲ αὐτὸ θὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἐπανάληψη τοῦ ἀτυχήματος τοῦ φθινοπώρου 2008 πού καθυστέρησε τὴν ἔναρξη λειτουργίας του^(12,13). Οἱ δέσμες ἀποτελοῦνται ἀπὸ μικρότερα «πακέτα» πρωτονίων ($1,2 \times 10^{11}$

βαρύτερων χίγγς ἢ τῶν νιουτραλίνω. Ἐπίσης θὰ ἐπιδιωχθεῖ ἡ περαιτέρω ἀκριβεία στὴ μέτρηση τῆς μάζας τοῦ νέου σ.χ. τοῦ Κ.Π. καὶ τῶν ιδιοτήτων του (μήπως ἡ παρατηρούμενη κορυφὴ περιέχει καὶ ἄλλο σωματίδιο χίγγς πού προβλέπεται ἀπὸ τὴ SUSY;) ἢ ἡ παρατήρηση κάποιων

Τὰ δεδομένα τοῦ Run I συνιστοῦν μόνο τὸ 1 % αὐτῶν πού προβλέπεται νὰ συλλεγοῦν κατὰ τὴ συνολικὴ διάρκειά λειτουργίας τοῦ LHC καὶ τῶν ἀνιχνευτικῶν διατάξεων μέχρι καὶ τὴ δεκαετία τοῦ 2020.

ἀντὶ τῶν $1,7 \times 10^{11}$ τοῦ Run I) ἀλλὰ ἔχουν μικρότερη χρονικὴ ἀπόσταση μεταξύ τους (25 ἀντὶ 50 δισεκατομμυριοστὰ τοῦ δευτερολέπτου, ns) ὁπότε θὰ προκύπτει μεγαλύτερος ἀριθμὸς ἀλληλεπιδράσεων.

Στὰ πειράματα ATLAS καὶ CMS ἔχουν δώσει ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴν ἀντιμετώπιση τῆς δυσκολίας πού προκύπτει μὲ τὸν διπλασιασμὸ σὲ 40 περίπου τῶν σημείων ἀλληλεπίδρασης τῶν πρωτονίων, σὲ κάθε χρονικὸ παράθυρο τῶν 50 ns παρακολούθησης-ἐκτίμησης τῶν ἀλληλεπιδράσεων δύο ἀντίθετα κινούμενων «πακέτων». Στὸ ATLAS π.χ. ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀναβάθμιση εἶναι ἡ προσθήκη μιᾶς τέταρτης κυλινδρικήσ στρώσης ψηφίδων στὸν ὁμώνυμο ἀνιχνευτῆ, μόλις 1 ἐκ. ἀπὸ τὸν ἄξονα τοῦ κυλινδρικοῦ ἀνιχνευτῆ, πού συμπίπτει μὲ τὴ διεύθυνση τῶν συγκρουόμενων δεσμῶν. Αὐτὸ θὰ βοηθήσει σημαντικὰ στὴ διαπίστωση ἂν κάποια σωματίδια «ἔζησαν» λιγάκι ἐν πτήξει μετὰ τὴν παραγωγή τους, πρὶν διασπαστοῦν.

Μὲ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ἀναμένεται ἡ ἀνάλυση τῶν δεδομένων, μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴν ἀνακάλυψη τοῦ ὑπερσυμμετρικοῦ κουάρκ t ($top = κορυφαῖο$) πού πιθανὸν νὰ ἔχει ἀρκετὰ χαμηλὴ μάζα ἢ ἄλλων σωματιδίων τῆσ SUSY, ὅπως

ἀπὸ τὴν πληθώρα ἄλλων ὑποθετικῶν σωματιδίων πού προβλέπονται ἀπὸ τὰ διάφορα θεωρητικὰ πλαίσια καὶ μοντέλα, πράγματα πού θὰ ξεκαθαρίσουν τὸ τοπίο καὶ θὰ προσανατολίσουν τὴν περαιτέρω θεωρητικὴ καὶ πειραματικὴ ἔρευνα.

Ἡ ἐξερεύνηση τῆσ ψηλότερης αὐτῆσ ἐνεργειακῆσ περιοχῆσ τῶν 13 TeV γίνεται γιὰ πρώτη φορὰ προσβάσιμη καὶ θὰ γίνεῖ καταρχὴν ἔλεγχος τῆσ ἰσχύος τοῦ Κ.Π. καὶ σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ. Ὑπάρχουν, φυσικὰ πολλὲσ προσδοκίεσ γιὰ τὴν ἀνακάλυψη νέων φαινομένων πού ἔχουν προταθεῖ ἢ, ἐνδεχομένωσ, (καὶ) ἄλλων, ἀπροσδόκητων. «Ἄν δὲν βρεθεῖ τίποτε ἄλλο ἐκτὸσ ἀπὸ τὸ σωματίδιο χίγγς πού ἀνακαλύφθηκε, αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ πιὸ συνταρακτικὸ πρᾶγμα πού μπορεῖ νὰ προκύψει... Θὰ σημαίνει τεράστια πρόκληση γιὰ τὴ θεωρητικὴ φυσικὴ»⁽¹³⁾ παρατηρεῖ ὁ θεωρητικὸσ φυσικὸσ τοῦ CERN, Gian Giudice, ἐνῶ ὁ Γενικὸσ Διευθυντῆσ τοῦ CERN, Rolf Heuer (Χόγερ) δῆλωσε ὅτι «ἡ ὑπερσυμμετρία εἶναι σὰν τὸν χαμαιλέοντα, μπορεῖ νὰ ἐκδηλωθεῖ σὲ ποικιλία χρωμάτων καὶ σχημάτων...πρέπει νὰ δεῖ κανεῖσ τι ἔχει ἤδη ἀποκλειστεί καὶ τι μπορεῖ νὰ προκύψει μὲ περισσότερη ἐνέργεια, περισσότερη φωτεινότητα, περισσότερεσ συγκρούσεισ»⁽¹⁴⁾.

«*Ἄν δὲν βρεθεῖ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σωματίδιο χίγγς πὸν ἀνακαλύφθηκε, αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ πιὸ συνταρακτικὸ πρᾶγμα πὸν μπορεῖ νὰ προκύψει... Θὰ σημαίνει τεράστια πρόκληση γιὰ τὴ θεωρητικὴ φυσική*»

Φυσικά, ἄλλα ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέροντα φαινόμενα θὰ μελετῶνται μὲ τὶς ἄλλες μεγάλες ἀλλὰ πιὸ ἐξειδικευμένες ἀνιχνευτικὲς διατάξεις LHCb καὶ A.L.I.C.E., (καὶ τρεῖς ἄλλες πολὺ μικρότερες καὶ εἰδικότερες) ὅπως π.χ. ἀντίστοιχα, ἡ μελέτη τῆς ἀσυμμετρίας ὕλης καὶ ἀντιῦλης καὶ ἡ παραγωγή τοῦ πλάσματος κουάρκ – γλιονίων πὸν σηματίστηκε μερικὰ ἑκατομμυριοστὰ τοῦ δευτερολέπτου μετὰ τὴ Μεγάλῃ Ἑκρηξῆ, αὐτὴ τὴν ἀπαρχὴ τῆς Δημιουργίας τοῦ Σύμπαντός μας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. "LHC experiments are back in business at a new record energy", CERN, Press Release, 3.6.2015
2. Βλ. π.χ. περιοδικὸ *Ἀκτίνες*, τεῦχος Σεπτ. – Οκτ. 2012, σχετικὸ ἄρθρο Ἡ. Κατσούφη, σ. 269-274 καὶ προηγούμενες ἐνημερώσεις στὰ ἄρθρα Φεβρ. 2012, σ. 43-45 καὶ Ἰαν. 2011, σ. 7-14. Τὸ περιοδικὸ εἶναι ἀναρτημένο στὸν ἰστότοπο www.xee.gr/Aktines.
3. Τὰ φωτόνια εἶναι «πακετάκια» ἐνέργειας τῆς ἠλεκτρομαγνητικῆς ἀκτινοβολίας, ὅπως εἶναι π.χ. τὸ ὄρατὸ φῶς. Τὰ φωτόνια, πὸν ἐρεθίζουν τὸν ἀμφιβλπστροειδῆ τῶν ματιῶν μας καὶ βλέπουμε, ἔχουν ἐνέργεια περίπου μερικὰ ἠλεκτρονιοβόλτ (eV). "Ἐνα GeV = 1 giga-eV = 1 δισεκατομμύριο ἠλεκτρονιοβόλτ καὶ 1 TeV = 1 tera-eV = 1000 GeV. Σῶμα μάζας M ἰσοδυναμεῖ μὲ ἐνέργεια E καὶ τὸ ἀντίστροφο, σύμφωνα μὲ τὴ σχέση, $E = Mc^2$, ὅπου c = ἡ ταχύτητα τοῦ φωτός. Μάζα

μπορεῖ νὰ μετατραπεῖ σὲ ἐνέργεια καὶ ἐνέργεια σὲ μάζα στὰ φαινόμενα τῆς φυσικῆς ὑψηλῶν ἐνεργειῶν, ὅπως π.χ. στὴ σύγκρουση δύο πρωτονίων στὸν ἐπιταχυντὴ LHC.

4. Lisa Randall, *Higgs discovery*, 2012. Ἑλλην. Μετάφραση καὶ Εἰσαγωγή: Ἡρῶ Κολέτσου, «Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ σωματιδίου χίγγς: ἡ δύναμη τοῦ κενοῦ», Ἑκδ. «Ἐκκρεμές», Ἰούνιος 2014.
5. Δὲς σημ. 4, σελ. 72.
6. Jim Baggott, *Higgs, The Invention & Discovery of the "God Particle"*, Oxford University Press, 2012. Ἰδιαίτερα τὸν Πρόλογο τοῦ Steven Weinberg (Στῆβεν Οὐάϊνμπεργκ, Νομπέλ Φυσικῆς) γιὰ ἕνα πολὺ σύντομο ἱστορικὸ τῶν σχετικῶν βασικῶν θεωρητικῶν ἐξελιξέων.
7. Τὰ κουάρκ καὶ τὰ λεπτόνια (π.χ. τὸ γνωστὸ μας ἠλεκτρόνιο) ἔχουν σπῖν $\frac{1}{2}$ καὶ ὀνομάζονται φερμιόνια γιὰτὶ ἀκολουθοῦν τὴ στατιστικὴ Fermi, ἐνῶ τὸ φωτόνιο καὶ τὰ W καὶ Z⁰ ἔχουν σπῖν 1 (ἀκέραιο), εἶναι δηλαδὴ μποζόνια γιὰτὶ ἀκολουθοῦν τὴ στατιστικὴ Bose (Μπόζε), ὅπως καὶ αὐτὰ πὸν ἔχουν σπῖν μηδέν.
8. "CMS: final Run I results on the Higgs boson", *CERN Courier*, Febr. 2015. "Latest ATLAS results on the Higgs boson", *CERN Courier*, May 2015.
9. π.χ. "ATLAS searches for supersymmetry via electroweak production", *CERN Courier*, June 2014, p.13.
10. J. Lykken, M.Spyropulu: "Supersymmetry and the crisis in physics", Περιοδικὸ *Scientific American*, May 2014, p.34-39. Τῶν ἰδίων: Περιοδικὸ *Physics today*, December 2013, p. 28.
11. Μήνυμα τοῦ Γεν. Διευθυντῆ τοῦ CERN, R. Heuer, πρὸς τὸ προσωπικὸ τοῦ CERN, Κράτη-Μέλῃ καὶ Associate-Κράτη, 20 Οκτ. 2014.
12. "LSI: reawakening the accelerators", *CERN Courier*, June 2014, p. 5.
13. "Re-energizing the LHC", περιοδικὸ *Physics today*, May 2015, p. 20.
14. Δὲς σημ. 13, σελ. 21.

ΗΛΙΑΣ Κ. ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ
Φυσικός, Ὀμότ. Καθηγ. Ε.Μ.Π.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ «ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ»

Οι οικολογικές προεκτάσεις που βρίσκουμε στα έργα και τη σκέψη των αρχαίων Έλλήνων συγγραφέων και –κυρίως– των Πατέρων της Εκκλησίας είναι τόσο πολλές και τόσο σημαντικές, ώστε εύλογως θα μπορούσαμε να μιλάμε για αρχαία ελληνική και –κυρίως– για πατερική οικολογία. Ωστόσο, κάτι τέτοιο μπορεί να φανεί ότι προσκρούει σε ένα πρόβλημα «νομιμοποίησης».

α) *Υπήρχε οικολογικό πρόβλημα στην Αρχαιότητα και στην εποχή των Πατέρων;*

Το πρόβλημα της «νομιμοποίησης» ξεκινάει από το εύλογο ερώτημα αν στην Αρχαία Ελλάδα και στην εποχή των Πατέρων υπήρχε οικολογικό πρόβλημα σαν αυτό που αντιμετωπίζουμε έμεις σήμερα. Το ερώτημα αυτό έχει φανερά βαρύνουσα σημασία για το θέμα μας· διότι αλλιώς θα προσεγγίσουμε εν προκειμένω την αρχαία ελληνική και πατερική Γραμματεία, αν γνωρίζουμε ότι και εκείνη την εποχή την απασχολούσαν προβλήματα ανάλογα με τα σημερινά, και αλλιώς θα την προσεγγίσουμε, αν είμαστε πεπεισμένοι για το αντίθετο. Ίδου λοιπόν το ερώτημα: Υπήρχε στην Αρχαία Ελλάδα και στην εποχή των Πατέρων οικολογικό πρόβλημα σαν αυτό που αντιμετωπίζουμε έμεις σήμερα;

Η αυθόρμητη απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι «Όχι». Πράγματι, συνήθως θεωρούμε ως δεδομένο ότι τουλάχιστον

μέχρι τον δέκατο ένατο αιώνα και τη βιομηχανική επανάσταση δεν υπήρχε ούτε ίχνος οικολογικού προβλήματος. Στην πραγματικότητα όμως τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά, όσο συνήθως υποθέτουμε.

Μια σειρά από έγκριτους μελετητές έχουν προσκομίσει ικανά στοιχεία που μας αναγκάζουν να αναθεωρήσουμε ως ένα βαθμό τη συνήθη αντίληψή μας ότι το οικολογικό πρόβλημα είναι ένα πρόβλημα της εποχής μας και μόνο. Αναφέρουμε εδώ ενδεικτικά το έργο του Donald Hughes με τίτλο *Η οικολογία στους αρχαίους πολιτισμούς*,¹ στο οποίο βρίσκουμε μια σειρά από εντυπωσιακά στοιχεία για τα οικολογικής φύσεως προβλήματα πολλών αρχαίων πολιτισμών, και κυρίως των πολιτισμών της Ανατολής.

Αλλά και ειδικότερα η ζωή στην Αρχαία Ελλάδα δεν ήταν, καθώς φαίνεται, άμοιρη προβλημάτων οικολογικής φύσεως. Αναφέρουμε εδώ μια μελέτη του Curtis Runnels στο περιοδικό *Scientific American* με θέμα την υποβάθμιση του περιβάλλοντος στην Αρχαία Ελλάδα,² και μια συναφή μελέτη των von An-del, Zangger και Demitrack στο περιοδικό

1 J. Donald Hughes, *Ecology in ancient civilizations*, University of New Mexico Press, Albuquerque 1975.

2 Curtis N. Runnels, "Environmental degradation in Ancient Greece", *Scientific American* (March 1995), σελ. 72-75.

Journal of Field Archaeology με θέμα τη χρήση της γης και τη διάβρωση του εδάφους στην προϊστορική και ιστορική Ελλάδα.³ Ανάλογα θέματα έχουν απασχολήσει και την ελληνική βιβλιογραφία, με χαρακτηριστική περίπτωση τὸ βιβλίο τοῦ Αἰμιλίου Μπουρατίνου με τίτλο *Περιβάλλον και συνείδηση στην Αρχαία Ελλάδα*.⁴

Κοινὴ συνισταμένη ὄλων τῶν παρα-

Ἑλληνες ὄχι ἀπλῶς εἶχαν ἦδη ἀντιμετωπίσει προβλήματα οικολογικῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ εἶχαν διαμορφώσει πλήρη συνείδηση αὐτῶν τῶν προβλημάτων. Στὸ ἐν λόγω κείμενο ὁ Πλάτων ἀναφέρεται ἐκτενῶς στὴ δραματικὴ ὑποβάθμιση τοῦ περιβάλλοντος τῆς Ἀττικῆς, συνεπεία τῆς συστηματικῆς ἀποψίλωσης τῶν δασῶν ἐπὶ μακρὸ χρονικὸ διάστημα, ἢ

Πῶς νομιμοποιούμεστε ἐμεῖς νὰ ἀναζητοῦμε τὴ λύση στὰ σημερινὰ οικολογικὰ ἀδιέξοδα στὰ κείμενα μιᾶς ἐποχῆς ποὺ δὲν εἶχε πείρα τοῦ οικολογικοῦ προβλήματος τῆς ἐποχῆς μας; Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ ἐγχείρημά μας τῆς ἀναζήτησης τῶν οικολογικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ πατερικῆς φιλοσοφίας προσκρούει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς σὲ ἓνα πρόβλημα «νομιμοποίησης».

πάνω μελετῶν εἶναι ἡ διαπίστωση ὅτι ἦδη ἡ ἀρχαιότητα εἶχε πείρα προβλημάτων οικολογικῆς φύσεως. Εἰδικότερα μάλιστα προκειμένου περὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας, ἀκόμη καὶ ἂν ἔλειπαν ὅλα τὰ στοιχεῖα στὰ ὁποῖα μᾶς παραπέμπουν οἱ παραπάνω μελέτες, θὰ ἀρκοῦσε ἓνα καὶ μόνο κείμενο ἀπὸ τὸν *Κριτία* τοῦ Πλάτωνος, γιὰ νὰ μᾶς πείσει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι

ὁποῖα εἶχε ὀδηγήσει στὴν ἀπογύμνωσι τῶν ὄρεων ποὺ περιβάλλον τὴν Ἀττικὴ καὶ σὲ ἓνα ὀξύτατο πρόβλημα διάβρωσης τοῦ εδάφους.⁵ Εἶναι φανερὸ ὅτι αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις τοῦ Πλάτωνος μαρτυροῦν ἀψευδῶς ὅτι ἦδη ἡ ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα ἀντιμετώπιζε προβλήματα οικολογικῆς φύσεως, ἔστω καὶ ἂν αὐτὰ δὲν εἶχαν ἀκόμη τὴν ἔντασι καὶ τὴν ἔκτασι ποὺ ἔχουν σήμερα· καὶ τὸ σημαντικώτερο, αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις τοῦ Πλάτωνος μαρτυροῦν ἐπιπλέον *πλήρη συνείδηση* τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ φυσικὸ περιβάλλον μπορεῖ νὰ τραυματισθεῖ ἀνεπανόρθωτα ἀπὸ τὶς ἀλόγιστες ἐπεμβάσεις τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰ οικολογικὰ προβλήματα προσέλαβαν ἀκόμη μεγαλύτερη ἔντασι κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴ περίοδο, ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ πρωτοφανῆ συγκέντρωση πληθυσμῶν σὲ μεγάλα ἀστικά κέντρα. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ John Rist, ὁ

---

3 Tjeerd H. van Andel, Eberhard Zangger καὶ Anne Demitrac, "Land use and soil erosion in prehistoric and historical Greece", *Journal of Field Archaeology* 17/4 (Winter 1990), σελ. 379-396.

4 Αἰμιλίου Μπουρατίνου, *Περιβάλλον και συνείδηση στην Αρχαία Ελλάδα*, Ἀρσενίδης, Ἀθήνα 1997. Ὁ ἴδιος συγγραφέας ἀναφέρεται σύντομα στὰ οικολογικῆς φύσεως προβλήματα τῆς ἀρχαιότητας στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀρθροῦ του «Φύση, πολιτισμὸς καὶ συνείδηση», ἐν Κ. Βουδοῦρη (ed.), *Φιλοσοφία καὶ οικολογία*, Ἐκδόσεις Ἰωνία, Ἀθῆναι 1999, σελ. 225-226.

5 Πλάτ., *Κριτίας*, 110d4-111d8.

ἀρχαίος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἦταν οὕτως ἢ ἄλλως «ἀστικός»: ὁ ἀρχαίος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς δηλαδὴ ἦταν κατὰ βάσιν ὁ πολιτισμὸς τῆς πόλεως-κράτους, σὲ τέτοιο βαθμὸ μάλιστα, ὥστε ἡ ζωὴ τῆς ὑπαίθρου νὰ θεωρεῖται συχνὰ ξένη πρὸς τὸν πολιτισμὸν κόσμον.⁶ Αὐτὴ ἡ παρατήρηση τοῦ Rist μπορεῖ νὰ φαίνεται κάπως τολμηρὴ, ἀλλὰ πάντως ἔχει μιὰ μεγάλη δόση ἀλήθειας. Καὶ ἂν ὁ ἀρχαίος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἦταν οὕτως ἢ ἄλλως «ἀστικός», αὐτὸ ἰσχύει κατὰ μείζονα λόγον προκειμένου περὶ τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου.

Ἡ ἑλληνιστικὴ περίοδος χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ πρωτοφανῆ συγκέντρωση πληθυσμῶν σὲ μεγάλα ἀστικά κέντρα, ὅπως ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια. Καὶ αὐτὴ ἡ πρωτοφανὴς συγκέντρωση

σὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν περίοδο μπορεῖ κάλλιστα νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς μιὰ ἐπιθυμία φυγῆς ἀπὸ τὴν ἀπρόσωπη ἑλληνιστικὴ πόλη καὶ ὡς μιὰ νοσταλγία γιὰ τὴν ἀγνὴ ζωὴ τῆς ὑπαίθρου.

Ἡ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς πρώτης ἑλληνοχριστιανικῆς καὶ πατερικῆς φιλοσοφίας κληρονόμησαν ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδο τὶς ἴδιες ἀκριβῶς συγκεντρώσεις πληθυσμῶν σὲ μεγάλα ἀστικά κέντρα. Ἐτσι, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Πατέρων, ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Ἀντιόχεια δὲν ἦταν μόνο μεγάλα κέντρα πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ μεγάλα πληθυσμιακὰ κέντρα, μὲ πολλὰ καὶ εὐλόγα προβλήματα οἰκολογικῆς φύσεως. Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσο ἀπλᾶ ὅσο συνήθως

Συνήθως θεωροῦμε ὡς δεδομένο ὅτι τοῦλάχιστον μέχρι τὸν δέκατο ἔνατο αἰῶνα καὶ τὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἴχνος οἰκολογικοῦ προβλήματος. Στὴν πραγματικότητα ὁμως τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσο ἀπλᾶ, ὅσο συνήθως ὑποθέτουμε.

πληθυσμῶν σὲ μικρὸ χῶρο ἦταν φυσικὸ καὶ ἐπόμενο νὰ ἐπιφέρει καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ προβλήματα οἰκολογικῆς φύσεως, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, μὲ πρῶτο καὶ καλύτερο τὸ πρόβλημα τῆς διάθεσης τῶν ἀπορριμμάτων. Ὅσο καὶ ἂν ὁ «ρομαντισμός» μας δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὸ παραδεχθοῦμε, οἱ πόλεις τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου θὰ ἦταν δίχως ἄλλως πολὺ πιὸ ρυπαρὲς ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς ἐποχῆς μας! Ἡ ἀνθησι μάλιστα τῆς βουκολικῆς ποιή-

ὑποθέτουμε, ὅταν θεωροῦμε ὡς δεδομένο ὅτι τοῦλάχιστον μέχρι τὸν δέκατο ἔνατο αἰῶνα καὶ τὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἴχνος οἰκολογικοῦ προβλήματος.

Μ' ὅλα ὁμως ὅσα εἶπαμε παραπάνω, ἂν ἐπανεέλθουμε στὸ ἐρώτημα ποῦ θέσαμε, τὸ ἐρώτημα δηλαδὴ περὶ τοῦ ἂν στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ στὴν ἐποχὴ τῶν Πατέρων ὑπῆρχε οἰκολογικὸ πρόβλημα σὰν αὐτὸ ποῦ ἀντιμετωπίζουμε ἐμεῖς σήμερα, καὶ κληθοῦμε νὰ ἀπαντήσουμε σὲ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα μὲ ἓνα «Ναί» ἢ μὲ ἓνα «Ὁχι», ἡ ἀπάντηση δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀρνητικὴ. Ἡ ἀρχαιότητα καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν Πατέρων μπορεῖ μὲν νὰ εἶχαν πείρα προβλημάτων οἰκολογικῆς φύσεως, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἀντιμετώπιζαν καὶ

6 John M. Rist, "Why Greek philosophers might have been concerned about the environment", ἐν Laura Westra καὶ Thomas Robinson (eds), *The Greeks and the environment*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham - New York - Boulder - Oxford 1997, σελ. 19.

οικολογικό πρόβλημα σαν αυτό που αντιμετωπίζουμε έμεις σήμερα. Διότι σήμερα το οικολογικό πρόβλημα δεν συνίσταται απλώς σε μια σειρά προβλημάτων οικολογικής φύσεως σαν αυτά που υπήρχαν ήδη από την αρχαιότητα· το οικολογικό πρόβλημα συνίσταται πρωταρχικά στην όδυνηρη διαπίστωση ότι, αν συνεχίσουμε να ζούμε όπως ζούμε σήμερα και δεν φροντίσουμε να αναθεωρήσουμε έγκαιρως τον τρόπο ζωής και τη νοοτροπία μας, πολύ σύντομα η φύση δεν θα μπορεί πλέον να φιλοξενήσει τη ζωή. Και είναι περισσότερο από βέβαιο ότι οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς και οι Πατέρες της Εκκλησίας μας δεν μπορούσαν καν να υποψιασθούν τα οικολογικά αδιέξοδα της εποχής μας, όσα και αν ήταν τα οικολογικής φύσεως προβλήματα στις μεγάλες πόλεις της εποχής.

β) Πόσο θεμιτό είναι να αναζητούμε «οικολογικές» αντιλήψεις στην αρχαία ελληνική και στην πατερική φιλοσοφία;

Με δεδομένη την απάντηση που δώσαμε στο παραπάνω ερώτημα, ότι δηλαδή στην Αρχαία Ελλάδα και στην εποχή των Πατέρων δεν υπήρχε σχεδόν υποψία οικολογικού προβλήματος σαν αυτό που αντιμετωπίζουμε έμεις σήμερα, εύλόγως διερωτάται κανείς το έξης: Πόσο θεμιτό είναι να αναζητούμε «οικολογικές» αντιλήψεις στην πατερική φιλοσοφία; Είναι σαφές ότι δεν φαίνεται λογικό να αναζητεί κανείς, για παράδειγμα, τη λύση στο πρόβλημα του νέφους, σε μια εποχή κατά την οποία δεν υπήρχε ακόμη νέφος· και είναι προδήλως άνοητο να γυρεύει κανείς τη λύση στο πρόβλημα των βιομηχανικών αποβλήτων, σε μια εποχή κατά την οποία δεν υπήρχε καν βιομηχανία. Πώς λοιπόν νομιμοποιούμαστε έμεις να αναζητούμε τη λύση στα σημερινά οικολογικά αδιέξοδα στα κείμενα μιας εποχής που δεν είχε πείρα του οικολογικού προβλήματος της

εποχής μας; Είναι φανερό ότι το έγχειρημά μας της αναζήτησης των οικολογικών αντιλήψεων της αρχαίας ελληνικής και πατερικής φιλοσοφίας προσκρούει εϋθὺς ἐξ ἀρχῆς σε ένα πρόβλημα «νομιμοποίησης».

Το πρόβλημα αυτό της «νομιμοποίησης» έχουν αντιμετωπίσει αρκετοί μελετητές που αναζητούν οικολογικές αντιλήψεις σε κείμενα του παρελθόντος. Την τελευταία εικοσαετία, καθώς το οικολογικό πρόβλημα προσελάμβανε όλο και πιο απειλητικές διαστάσεις και γινόταν πλέον κοινή πεποίθηση όλων ότι ήταν καιρός το πρόβλημα αυτό να απασχολήσει σοβαρά όλους τους πνευματικούς ανθρώπους, πολλοί λάτρεις της ελληνικής παιδείας στην Ελλάδα και το εξωτερικό ανέλαβαν να αναζητήσουν οικολογικές αντιλήψεις στην αρχαία ελληνική γραμματεία. Και βεβαίως αυτοί οι μελετητές προσέκρουσαν στο εύλογο ερώτημα περί του κατά πόσον είναι θεμιτό να αναζητούμε οικολογικές αντιλήψεις σε μια εποχή που δεν είχε ακόμη πείρα οικολογικού προβλήματος· στο πρόβλημα δηλαδή της «νομιμοποίησης», το οποίο μας απασχολεί εδώ.

Το πρόβλημα αυτό τίθεται ήδη σε ένα συλλογικό έργο που εγκαινίασε τη συστηματική προσπάθεια αναζήτησης οικολογικών αντιλήψεων στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία, το βιβλίο των Laura Westra και Thomas Robinson με τίτλο *The Greeks and the environment (Οί Έλληνες και το περιβάλλον)*, που περιέχει μια σειρά από ενδιαφέρουσες μελέτες επί του θέματος.⁷ Σε μία από αυτές τις μελέτες, ο John Rist δεν διστάζει να διαπιστώσει ότι «στην πραγματικότητα το περιβάλλον δεν απασχολούσε τους Έλληνες φιλοσό-

7 Laura Westra και Thomas Robinson (eds), *The Greeks and the environment*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham - New York - Boulder - Oxford 1997.

φους, για τὸ προφανῆ λόγο ὅτι αὐτοὶ δὲν μπορούσαν νὰ τὸ δοῦν ὡς ἀπειλούμενο. Τὸ περιβάλλον δὲν ἀντιμετωπιζόταν ὡς πρόβλημα». ⁸ Ἔτσι ὁ Rist δηλώνει ἀνοικτὰ ὅτι τὸ θέμα δὲν εἶναι ἂν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὸ περιβάλλον (πράγμα ποῦ δὲν συνέβαινε γιὰ τὸν λόγο ποῦ ἀναφέραμε), ἀλλὰ «γιατί θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν ἐπιδείξει ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ περιβάλλον, ἐὰν εἶχαν λάβει γνώση τῶν περιβαλλοντικῶν προβλημάτων ποῦ ἀντιμετωπίζει ὁ σύγχρονος κόσμος μας». ⁹

Μιὰ ἀνάλογη προσπάθεια «νομιμοποίησης» τῆς ἀναζήτησης ἀντιλήψεων μὲ οἰκολογικὲς προεκτάσεις στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία βρισκόμε ἀλλωστε καὶ στὴν Εἰσαγωγή τῶν Laura Westra καὶ Thomas Robinson στὸ ἴδιο βιβλίο. Ἐκεῖ οἱ Laura Westra καὶ Thomas Robinson γράφουν: «Θὰ ἔπρεπε ἐπίσης νὰ αισθανθοῦμε ἐλεύθεροι νὰ σκεφθοῦμε κατὰ πόσον, ἐὰν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν τεθεῖ ἀντιμέτωποι μὲ τὰ προβλήματα μας (προβλήματα ποῦ σαφῶς δὲν ὑπῆρχαν, ὅσο αὐτοὶ ζοῦσαν), ὅτιδιόποτε παρὸν στὴ σκέψη τους θὰ μπορούσε νὰ εἰσηγηθεῖ μιὰ θετικὴ καὶ χρησίμη «νέα» προσέγγιση στὸ πρόβλημα». ¹⁰

Μὲ ἀνάλογο τρόπο μπορούμε νὰ ἀπαντήσουμε καὶ στὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ κατὰ πόσον εἶναι θεμιτὸ νὰ ἀναζητοῦμε οἰκολογικὲς ἀντιλήψεις στὴν πατερικὴ φιλοσοφία. Σίγουρα, δηλαδή, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας δὲν εἶχαν πείρα τῶν περιβαλλοντικῶν ἀδιεξόδων τῆς ἐποχῆς μας· ἀλλὰ αὐτὸ δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἀναζητήσουμε στὴν πατερικὴ φιλοσοφία

τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποῦ καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας θὰ εἶχαν ὀδηγήσει σὲ μιὰ συνεπεῆ οἰκολογικὴ στάση, ἐὰν βρίσκονταν ἀντιμέτωποι μὲ τὰ σημερινὰ περιβαλλοντικὰ ἀδιέξοδα, καὶ σὲ ἡμᾶς τοὺς ἴδιους μπορούν νὰ φανοῦν χρέσιμα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ἐντελῶς ὑπαρκτοῦ καὶ ἐξαιρετικὰ πιεστικοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος τῆς ἐποχῆς μας. Αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος τρόπος ἀπάντησης στὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ κατὰ πόσον εἶναι θεμιτὸ νὰ ἀναζητοῦμε οἰκολογικὲς ἀντιλήψεις στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ τὴν πατερικὴ φιλοσοφία.

Αὐτὸς ὅμως ὁ πρῶτος τρόπος ἀπάντησης δὲν εἶναι καὶ ὁ μόνος δυνατός. Ἄν μάλιστα θέλουμε νὰ εἴμαστε ἀπολύτως εἰλικρινεῖς, ὀφείλουμε νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι μιὰ μελέτη τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ πατερικῆς γραμματείας ἐν προκειμένῳ δὲν θὰ εἶχε δὰ καὶ καμμία ιδιαίτερη ἀξία, ἂν περιοριζόταν στὴν προσπάθεια νὰ δείξει *τί θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν πεί* οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας (ἀλλὰ δὲν εἶπαν), ἐὰν εἶχαν βρεθεῖ ἀντιμέτωποι μὲ τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας (τὸ ὁποῖο στὴν πραγματικότητα οὐδέποτε ἀντιμετώπισαν).

Ὡστόσο, ὅποιος μελετήσει τὰ ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας δὲν θὰ δυσκολευθεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι αὐτὸ ποῦ λέμε «Πατερικὴ Οἰκολογία» δὲν ἔχει ὡς ἀντικείμενο ἀπλῶς τὸ *τί θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν πεί* οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, ἀλλὰ τὸ *τί εἶπαν πραγματικά*. Στὴν πατερικὴ Γραμματεία δὲν ὑπάρχουν ἀπλῶς θέσεις ποῦ ἔχουν –ἢ θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν– δυνατὲς οἰκολογικὲς προεκτάσεις· ὑπάρχουν θέσεις ἀκραιφνέστατα οἰκολογικὲς, καὶ μάλιστα διατυπωμένες μὲ ἀπόλυτη σαφήνεια καὶ καθαρότητα. Πρόθεσή μας εἶναι νὰ ἀναζητήσουμε καὶ νὰ καταγράψουμε αὐτὲς τὶς θέσεις σὲ σειρὰ μελετῶν.

8 John M. Rist, "Why Greek philosophers might have been concerned about the environment", ἐν Laura Westra καὶ Thomas Robinson (eds), ὅ.π., σελ. 19.

9 John M. Rist, ὅ.π., σελ. 22.

10 Laura Westra καὶ Thomas Robinson, "Introduction", ὅ.π., σελ. 4.

Σε ὅ,τι ἀφορᾷ τώρα τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν ἀκραιφνέστατα οἰκολογικὲς θέσεις σὲ μιὰ ἐποχὴ ποῦ δὲν ἀντιμετώπιζε ἀκόμη οἰκολογικὸ πρόβλημα, μιὰ ἀπάντηση θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ ἐξῆς: ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας μπορεῖ μὲν νὰ μὴν εἶχαν ἀκόμη ἀντιμετωπίσει τὰ οἰκολογικὰ ἀδιέξοδα τῆς ἐποχῆς μας, εἶχαν ὁμως μπροστὰ στὰ μάτια τους τὶς στάσεις καὶ συμπεριφορὲς τοῦ ἀνθρώπου οἱ ὁποῖες προϊόντος τοῦ χρόνου ὀδήγησαν στὰ σημερινὰ τραγικὰ ἀδιέξοδα· καὶ ἐπιτιθέμενοι ἐνάντια σὲ αὐτὲς τὶς στάσεις καὶ συμπεριφορὲς τοῦ ἀνθρώπου, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας ἐπιτυγχάνουν νὰ ἀρθρώσουν ἕνα γνήσια οἰκολογικὸ λόγο.

Ἴδου ἕνα μόνο χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀπὸ τὰ πάρα πολλὰ ποῦ θὰ μπορούσε νὰ μνημονεύσει κανεὶς: Ὁ Γρηγόριος

πε ποῦ *συμπεριφέρεσαι ἔτσι*», καταλήγει ὁ Γρηγόριος, «*μὲ τί μάτια θὰ στραφεῖς νὰ κοιτάξεις στὸν οὐρανό;*»¹¹

Σήμερα βλέπουμε στὶς ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ μακροσκελῆ ἄρθρα τὰ ὁποῖα καταγράφουν λεπτομερῶς τὰ εἶδη τῶν ζώων ποῦ ἐξαφανίζονται κάθε χρόνο ἐξαιτίας αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἀπληστίας τοῦ ἀνθρώπου ποῦ στηλιτεύει ἐδῶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης. Καὶ αὐτὰ τὰ ἄρθρα, ποῦ ἐμεῖς χωρὶς δυσκολία βαφτίζουμε «οἰκολογικά», γράφονται μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ κρούσουν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου καὶ θὰ εὐαισθητοποιήσουν τὸν ἄνθρωπο, ὥστε αὐτὸς νὰ ξυπνήσει ἔστω καὶ τὴν τελευταία στιγμὴ ἀπὸ τὸν μακάριο λήθαργό του καὶ νὰ ἀποφασίσει νὰ ἀσχοληθεῖ ἐπιτέλους σοβαρὰ μὲ τὸ συνεχῶς διογκούμενο οἰκολογικὸ πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας. Ἐξυπακούεται ὅτι κανεὶς δὲν προσδοκᾷ

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας μπορεῖ μὲν νὰ μὴν εἶχαν ἀκόμη ἀντιμετωπίσει τὰ οἰκολογικὰ ἀδιέξοδα τῆς ἐποχῆς μας, εἶχαν ὁμως μπροστὰ στὰ μάτια τους τὶς στάσεις καὶ συμπεριφορὲς τοῦ ἀνθρώπου οἱ ὁποῖες προϊόντος τοῦ χρόνου ὀδήγησαν στὰ σημερινὰ τραγικὰ ἀδιέξοδα· καὶ ἐπιτιθέμενοι ἐνάντια σὲ αὐτὲς τὶς στάσεις καὶ συμπεριφορὲς τοῦ ἀνθρώπου, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας ἐπιτυγχάνουν νὰ ἀρθρώσουν ἕνα γνήσια οἰκολογικὸ λόγο.

Νύσσης στὸ ἔργο του *Κατὰ τοκιζόντων* στηλιτεύει τὸν ἀπληστο καὶ φιλάργυρο ἄνθρωπο, καὶ τὸν παρομοιάζει μὲ τοὺς ἀπληστοὺς καὶ δῆθεν «σπουδαίους» κυνηγούς, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ κυκλώσουν μὲ τὰ δίχτυα τους μιὰ κοιλάδα καὶ πιάσουν ὅλα τὰ ἄγρια ζῶα ποῦ ὑπάρχουν σὲ αὐτὴν, κατόπιν μεταφέρουν τὶς παγίδες τους στὸ διπλανὸ φαράγγι, καὶ κατόπιν παραπέρα, καὶ ἔπειτα ἀλλοῦ, μέχρι νὰ μὴ μείνει οὔτε ἕνα ζῶο στὰ βουνά. «*Ἐσὺ λοιπόν, ἄνθρω-*

νὰ βρεῖ στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας τὴν περιγραφή ἑνὸς προβλήματος ποῦ δὲν ὑπῆρχε ἀκόμη τὴν ἐποχὴ τους. Ὡστόσο, ὁ λόγος τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι συχνὰ ἀπείρως περισσότερο οἰκολογικὸς ἀπὸ τὶς σύγχρονες λεπτομερεῖς περιγραφὲς τοῦ προβλήματος, τὶς ὁποῖες ἐμεῖς χωρὶς δυσκολία βαφτίζουμε «οἰκο-

---

¹¹ Γρηγ. Νύσσ., *Κατὰ τοκιζόντων*, ed. E. Gebhardt, *Gregorii Nysseni Opera*, vol. 9.1, 202.1-11.

λογικές»· διότι τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα ἔχει προσλάβει στὶς μέρες μας τόσο ἀπειλητικές διαστάσεις, ὥστε τὸ ζητούμενον πλέον δὲν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο νὰ περιγράψουμε τὸ πρόβλημα, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀντιμετωπίσουμε τὸ ταχύτερο δυνατόν· καί, ὅπως προείπαμε, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας μπορεῖ μὲν νὰ μὴν εἶχαν ἀκόμη ἀντιμετωπίσει τὰ οἰκολογικὰ ἀδιέξοδα τῆς ἐποχῆς μας, εἶχαν ὅμως μπροστὰ στὰ μάτια τους τὶς στάσεις καὶ συμπεριφορὲς τοῦ ἀνθρώπου οἱ ὁποῖες προϊόντος τοῦ χρόνου ὀδήγησαν στὰ σημερινὰ τραγικὰ

περνάει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἀντιμετώπισης ἑνὸς οἰκολογικοῦ προβλήματος. Ἔτσι, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας μπορεῖ μὲν νὰ μὴν ἐπείγονταν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἓνα οἰκολογικὸ πρόβλημα σὰν αὐτὸ τῆς ἐποχῆς μας, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἀποκλείει νὰ ἔφθασαν στὴν οἰκολογία μέσα ἀπὸ ἄλλες ὁδοὺς.

Ἐπάρχουν, πράγματι, πλεῖστα ὅσα ἄλλα ζητήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὴν ἐποχὴ τῶν Πατέρων, ζητήματα φαινομενικὰ ἄσχετα πρὸς τὴν οἰκολογία, ἀκόμη καὶ ζητήματα δογματικά, τὰ ὁποῖα ἔχουν

Κάθε σοβαρὸς μελετητὴς τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι ἤδη στὴν Παλαιὰ Διαθήκη θίγονται θέματα ποὺ εἶναι κατ' ἐξοχὴν οἰκολογικά: τὸ θέμα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπὸ ἓνα πάνσοφο Δημιουργό, τὸ θέμα τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν φυσικὸ κόσμο, τὸ θέμα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως, καθὼς καὶ πλεῖστα ὅσα ἄλλα συναφῆ θέματα, τὰ ὁποῖα ὄχι ἀπλῶς ἄπτονται τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, ἀλλὰ καὶ ἀποτελοῦν, θὰ λέγαμε, τὸν πυρῆνά του.

ἀδιέξοδα· καὶ κτυπώντας ἀνελέητα αὐτὲς τὶς παθογόνες στάσεις καὶ συμπεριφορὲς, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας πλῆττουν τὸ κακὸ στὴ ρίζα του, καὶ ἀρθρώνουν ἓνα πραγματικὰ γνήσια οἰκολογικὸ λόγο, ὑποδεκνύοντάς μας τὴ μόνη διέξοδο ἀπὸ τὰ ἀδιέξοδα τῆς ἐποχῆς μας.

Τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ κατὰ πόσον εἶναι θεμιτὸ νὰ ἀναζητοῦμε οἰκολογικὲς ἀντιλήψεις στὴν πατερικὴ φιλοσοφία ἐπιδέχεται ἐξάλλου καὶ μία ἀκόμη ἀπάντησις: Ὅσο καὶ ἂν ἓνα οἰκολογικὸ πρόβλημα σὰν αὐτὸ τῆς ἐποχῆς μας μπορεῖ νὰ ἀφυπνίσει καὶ νὰ εὐαίσθητοποιήσει τοὺς ἀνθρώπους, δὲν θὰ ἦταν ὥστόσο σωστὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὑπάρχει ἓνας καὶ μόνος δρόμος πρὸς τὴν οἰκολογία, αὐτὸς ποὺ

τόσες καὶ τέτοιες οἰκολογικὲς προεκτάσεις, ὥστε μέσα ἀπὸ αὐτὰ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας ὀδηγήθηκαν στὴ διατύπωση ἀκραιφνέστατα οἰκολογικῶν θέσεων. Γιὰ παράδειγμα, κάθε σοβαρὸς μελετητὴς τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι ἤδη στὴν Παλαιὰ Διαθήκη θίγονται θέματα ποὺ εἶναι κατ' ἐξοχὴν οἰκολογικά: τὸ θέμα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπὸ ἓνα πάνσοφο Δημιουργό, τὸ θέμα τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν φυσικὸ κόσμο, τὸ θέμα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως, καθὼς καὶ πλεῖστα ὅσα ἄλλα συναφῆ θέματα, τὰ ὁποῖα ὄχι ἀπλῶς ἄπτονται τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, ἀλλὰ καὶ ἀποτελοῦν, θὰ λέγαμε, τὸν πυρῆνά του.

Έπομένως, αντιλαμβανόμαστε εύκολα ότι η ουσιαστική απουσία οικολογικού προβλήματος την εποχή των Πατέρων δεν συνεπάγεται σε καμμία περίπτωση ότι δεν είναι θεμιτό να αναζητούμε οικολογικές αντιλήψεις στην πατερική φιλοσοφία – διότι, απλούστατα, μπορεί να φθάσει κανείς στη σύλληψη και διατύπωση οικολογικών αντιλήψεων και δι' άλλων οδών.

Τέλος, δεν πρέπει να παραλείψουμε να τονίσουμε και το εξής: Στις μέρες μας

τα έννοιολογικά θεμέλια των ιδανικών μας και να διερευνήσουμε τις συνέπειές τους για τον τρόπο σκέψης μας». ¹² Έτσι και εν προκειμένω, η στροφή στο παρελθόν, και συγκεκριμένα στα κείμενα της αρχαίας ελληνικής και της πατερικής γραμματείας, δεν αποτελεί μια προσπάθεια να αποφύγουμε να αναμετρηθούμε με το πιεστικό παρόν, αλλά αντιθέτως μια προσπάθεια να θεμελιώσουμε την οικολογία πάνω σε στέρεα θεμέλια, τα όποια θα μας επιτρέ-

---

Ἡ στροφή στο παρελθόν, και συγκεκριμένα στα κείμενα της αρχαίας ελληνικής και της πατερικής γραμματείας, δεν αποτελεί μιὰ προσπάθεια να αποφύγουμε να αναμετρηθούμε με τὸ πιεστικὸ παρόν, ἀλλὰ ἀντιθέτως μιὰ προσπάθεια να θεμελιώσουμε τὴν οἰκολογία πάνω σὲ στέρεα θεμέλια, τὰ ὅποια θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν να ἀντιμετωπίσουμε με ἐπιτυχία τὰ ἀδιέξοδα τοῦ παρόντος.

τὸ οικολογικὸ πρόβλημα προσλαμβάνει ὅλο και πιὸ ἀπειλητικὲς διαστάσεις, και ἡ ἄμεση ἀντιμετώπισή του καθίσταται ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη. Ἀντίθετα ὅμως ἀπ' ὅ,τι θὰ μπορούσε να ὑποθέσει κανεῖς, αὐτὸ δὲν συνεπάγεται σὲ καμμία περίπτωση ὅτι ἡ ἀναζήτηση τῶν οικολογικῶν προεκτάσεων τῶν ἀντιλήψεων τοῦ παρελθόντος εἶναι χαμένος χρόνος. Ἀπεναντίας μάλιστα! Ἡ στροφή αὐτὴ στὸ παρελθόν ὄχι ἀπλῶς δὲν εἶναι χαμένος χρόνος, ἀλλὰ και μᾶς ὁδηγεῖ στις ρίζες τοῦ προβλήματος, προετοιμάζοντας ἔτσι τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἀποτελεσματικώτερη ἀντιμετώπισή του. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ τὰ ὅσα γράφει ὁ G. S. Bowe σὲ μιὰ ἐργασία του πάνω στὸ θέμα τῆς ἀξίας στὴ φύση: «Ἡ μέθοδος και ἡ προσέγγιση αὐτῆς τῆς μελέτης ὑπῆρξε ἱστορικὴ, και αὐτὸ γιὰ ἓνα συγκεκριμένο λόγο. Πιστεύω ὅτι τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ὁποιουδήποτε ἠθικοῦ προβλήματος, ἐφαρμοσμένου ἢ θεωρητικοῦ, εἶναι να προσπαθήσουμε να ἐκτιμήσουμε

φουν να ἀντιμετωπίσουμε με ἐπιτυχία τὰ ἀδιέξοδα τοῦ παρόντος.

Ἄν τὰ παραπάνω «νομιμοποιούν» τὴν ἀναζήτηση οικολογικῶν ἀντιλήψεων στὴν ἀρχαία ελληνικὴ και –κυρίως– στὴν πατερικὴ φιλοσοφία, τὸ ἐγγεῖρημα δικαιώνεται κατ' ἐξοχὴν ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος: ὅταν μελετᾶμε τὴν πατερικὴ γραμματεία και βρίσκουμε πολλὲς φορὲς τὴν εὐκαιρία να διαπιστώσουμε ἰδίως ὄμμασιν ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας ἀρθρώνουν ἓναν πραγματικὰ γνήσια οικολογικὸ λόγο και διατυπώνουν ἐκπληκτικὲς οικολογικὲς θέσεις.

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

---

¹² G. S. Bowe, "Nature and value: Some historical and contemporary reflections", ἐν K. Boudouris και K. Kalimtzi (eds), *Philosophy and Ecology*, vol. II, Ionia Publications, Athens 1999, σελ. 93.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΠΟΡΝΟΓΡΑΦΙΑ

Στό διαδικτυο έδημοσιεύθη πρò καιροϋ μιà συγκλονιστική έπιστολή μιàς νέας γυναίκας για τò θέμα τής διαδικτυακής πορνογραφίας. Η έπιστολή περιγράφει τὰ συναισθήματα μιàς πρòων έφίβου και σίμερα νεαρής κοπέλλας πρòς τòn πατέρα της, τòn όποιο συνέλαβε (έν άγνοία του) νà έπισκέπτεται ίστοσελίδες με άσεμνο περιεχόμενο. Η κοπέλλα αυτὴ έβασανίζετο έπὶ χρόνια νà ξεπεράσει τò τραυματικό αυτò βίωμα και έδυσκολεύετο νà συνάψη έρωτικές σχέσεις, φοβουμένη μίπως και ό μέλλον σύζυγός της είναι έθισμένος στο διαδικτυακό σέξ. Αντιγράφομε κάποια άποσπάσματα τής έπιστολής:

«Όταν έφερα φίλες μου στο σπίτι, άναρωτιόμουν πώς τις κοιτάζεις. Έβλεπες τὰ νεαρά κορίτσια που κάναμε παρέρια ή μερικά όμορφα πρόσωπα που θà μπορούσαν νà πρωταγωνιστήσουν στις έπόμενες φαντασιώσεις σου; Κανένα κορίτσι δέν πρέπει νà άναρωτηθεί ποτέ κάτι τέτοιο για τòn άνθρωπο που υπότίθεται ότι τὴν προστατεύει. Κάποτε λοιπόν γνώρισα κάποιον άντρα. Ένα από τὰ πρòτα πράγματα που τòn ρώτησα ήταν νà μου πει τὴ γνώμη του για τὴν πορνογραφία. Εϋγνωμονώ τò Θεό, γιατί δέν ήταν ποτέ μιà από τις προτεραιότητές του. Ναί, είχαμε άρκετές προστριβές λόγω τής βαθιά ριζωμένης δυσπιστίας στην καρδιά μου για τούς άνδρες. Ναί, ή έπιλογή σου νà βλέπεις πορνò έπηρέασε τὴ σχέση μου με τòn άντρα μου, χρόνια άργότερα. Άν θà μπορούσα νà σοϋ πω ένα πράγμα, θà ήταν αυτò: Τò πορνò δέν έπηρέασε μόνο τὴν δική σου ζωή. Έπηρέασε τούς πάντες γύρω σου με τρόπους που δέν νομίζω ότι θà μπορέσεις νà καταλάβεις ποτέ. Με έπηρεάζει άκόμη και σίμερα, καθώς συνειδητοποιώ τòn άντίκτυπο

που έχει στην κοινωμία μας». (Βλ. <http://www.pathfinder.gr/stories/4299296/letter-to-his-father-who-was-a-porn-addict> και τò πρωτότυπο <http://thinktheology.org/2014/11/03/open-letter-dad-porn/>).

Τò περιστατικό αυτò πιστοποιεί ένα νέο έθισμό, ό όποιος έξαπλώνεται ταχέως με τὴν βοήθεια τής τεχνολογίας στις ήμέρες μας: τòn σεξουαλικό. Για πρώτη φορά τò 1983 οί ειδικοί ψυχολόγοι περιέγραψαν τòn νέο αυτò έθισμό, τòn σεξουαλικό. Για πολλά χρόνια οί άνθρωποι ήρνοϋντο νà τòn δεχθούν ως έθισμό και έξάρτησι, λόγω τών αντίληψεων για δὴθεν σεξουαλική άπελευθέρωσι κ.λπ. Τελικώς, όμως, όπως έπισημαίνουν οί ειδικοί ψυχολόγοι, ό σεξουαλικός έθισμός λειτουργεί όπως και οί υπόλοιποι έθισμοί και έξαρτήσεις και καθίσταται μιà «άόρατη φυλακή» για όσους έγκλωβίζονται σέ αυτòν. Έχουν, μάλιστα, ιδρυθεί και ομάδες άπεξαρτίσεως από αυτòν τòn έθισμό, όπως οί Sexaholics Anonymous. «Ό έθισμός στο σέξ έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με άλλες έξαρτήσεις, όπως τὰ ναρκωτικά, τò άλκοόλ, ό τζόγος κ.λπ. Όπως και στις άλλες έξαρτήσεις, οί σεξουαλικές πρακτικές χρησιμοποιούνται για τὴν άποφυγή τοϋ έσωτερικού πόνου, για τὴν άνακούφιση τής μοναξιάς, για τὴν άπόδραση από τò έπώδυνο συναίσθημα άναξιότητας και για τὴ γρήγορη άλλαγή τής διάθεσης ... Μακροπρόθεσμα όμως δέν δουλεύουν, καθώς τὰ συναισθήματα μοναξιάς, ντροπής κι άναξιότητας χειροτερεύουν μετὰ από κάθε έπεισόδιο ... Δυστυχώς, πολλές φορές σίμερα, ή έπικρατούσα κοιλτούρα τών ΜΜΕ προωθεί, διαφημίζει τòn σεξουαλικό έθισμό, σέ άνδρες και γυναίκες, ως "cool", ως "συναρπαστικό",

ώς “μαγκιά”. Δεν προειδοποιεί για τις αρνητικές επιπτώσεις που έχουν μακροπρόθεσμα οι συμπεριφορές αυτές». (Βλ. «Σεξουαλικός έθισμός: η άορατη φυλακή», *Ελευθεροτυπία* 12.10.2010).

Η διαδικτυακή πορνογραφία είναι το τρίτο επικερδέστερο εμπόριο μετά το εμπόριο όπλων και το εμπόριο ναρκωτικών. Με κάθε κλικ στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, συντηρείται και αυξάνεται (με γεωμετρική πρόοδο) ένα τεράστιο κύκλωμα «εργαζομένων» και εκμεταλλευομένων ανθρώπων: από ανυποψίαστα παιδιά και βρέφη, μέχρι προαγομένα στην πορνεία άτομα, έπ’ αμοιβή ή ενίοτε και δια της βίας. Αυτό πρέπει να το γνωρίζουμε όλοι μας, για να μην επικαλούμαστε τη δήθεν περιέργεια και τη δήθεν ασφάλεια της ανωνυμίας μας, για να συντηρούμε και να αυξάνουμε αυτό το δίκτυο της εκμεταλλεύσεως της αξιοπρεπείας και της τιμής των συνανθρώπων μας.

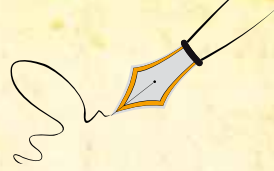
Η μεγαλύτερα επίπτωσης της διαδικτυακής πορνογραφίας είναι η αλλοίωση των σεξουαλικών μας ήθων και αντιλήψεων. Όπως έχει επισημανθή, οδηγεί τους ανθρώπους σε μιὰ «ερωτική αναπηρία». Αντιγράφουμε κάποια αποσπάσματα από ένα σχετικό άρθρο σχετικά με τη διαδικτυακή πορνογραφία: «Για όποιον παίρνει στα σοβαρά τη χριστιανική του ιδιότητα, πρόκειται για κάτι πραγματικά κακό, με διόλου άμελητες πνευματικές συνέπειες τόσο στην προσωπική όσο και στη συζυγική ζωή: στην τελευταία, η πορνογραφία υπονομεύει τον γάμο κατά τρόπο που δυνητικά μπορεί να αποβεί μοιραίος – εμβάλλει στη συζυγική ζωή το μικρόβιο της ήδονοβλεψίας ... και διαβρώνει την έσωτερική ζωή των συζύγων. Η σεξουαλική ένωση είναι πράγμα ιερό, αφού σε αυτή συναντώνται και συντελούνται με τον πλέον άπτο τρόπο δύο “μυστί-

ρια” – αυτό της αγάπης και αυτό της ζωής. Η σωματική ένωση των συζύγων συνιστά γι’ αυτούς μιὰ πραγματικότητα μυστική, μοναδική, δική τους. Τον μυστικό και ιερό χαρακτήρα αυτής της ένωσης έρχεται να μαγαρίσει η έκθεση σε πορνογραφικό υλικό, αφού αυτό εμφανίζει την πράξη απογοιμωμένη από κάθε ένδυμα αγάπης, προοπτική ζωής: υποκαθιστά το αίτημα για γνησιότητα και αλήθεια με την επιβολή ενός ψευδεπίγραφου ρεαλισμού: αποσυνδέει την έρωτική συνένωση από τη ζεστασιά και το χάδι της αληθινής τρυφερότητας: δικαιώνει και κολακεύει μιὰ ήδονιστική αντίληψη των πραγμάτων ή όποια αρνείται στην καρδιά κάθε κίνηση ανοίγματος ή δοτικότητας, τη στερεί από την εύαλωτη αλλά λυτρωτική παράδοση με έμπιστοσύνη στον άλλο. Η όντως έρωτική ένωση προϋποθέτει μιὰ άλλης πραγματικότητας γυμνότητα ... Πέραν αυτού, η έκθεση σε τέτοιες εικόνες φαίνεται πώς αλλοιώνει και τραυματίζει την “ικανότητα” της ψυχής να αγαπά γνήσια και με καθαρότητα. Συντελεί στην εμφάνιση ή την έξαψη παιθών όπως η λαγνεία και ο θυμός. Αφήνει, τέλος, στίγματα ρύπου σε μιὰ ψυχή που αγωνιζόμαστε να κρατήσουμε καθαρή – όπως τη θέλει ο Θεός» (Βλ. «Διαδικτυακή πορνογραφία», *Χριστιανική ζωή και σεξουαλικές σχέσεις*, Αθήνα: Έν πλῶ, 2015, σσ. 196-197).

Ο Απόστολος Παῦλος αιώνας τώρα μᾶς συμβουλεύει: «ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλή, ὅσα εὐφημα, εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε» (Φιλ. 4: 8). Για να διατηρούμε ἔτσι τὴν καρδιά μας ἀγνή και καθαρά ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς και πνεύματος.

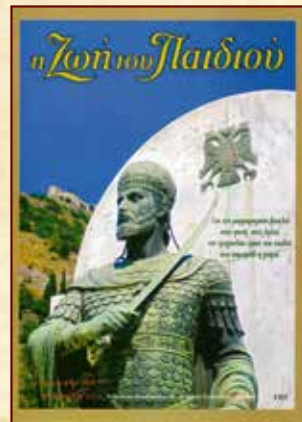
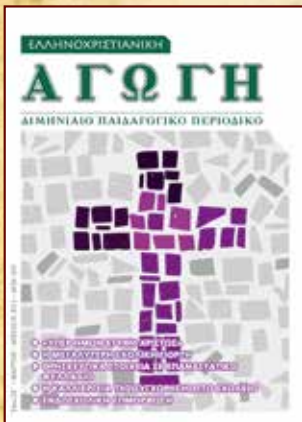
I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ήξιζει νά διαβάζετε

Τò μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με τὴν ἱστορία τῶν 100 χρόνων του κοντά στὸν ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στὴ γυναῖκα, στὴν πνευματική καὶ κοινωνική της παρουσία.

Ἐνα περιοδικό – πολύτιμος συμπαράστατης γιὰ ἐκπαιδευτικούς καὶ γονεῖς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητος καὶ τὴ σφραγίδα τῆς πίστες καὶ τῆς παιδείας.

Τò μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἕνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.

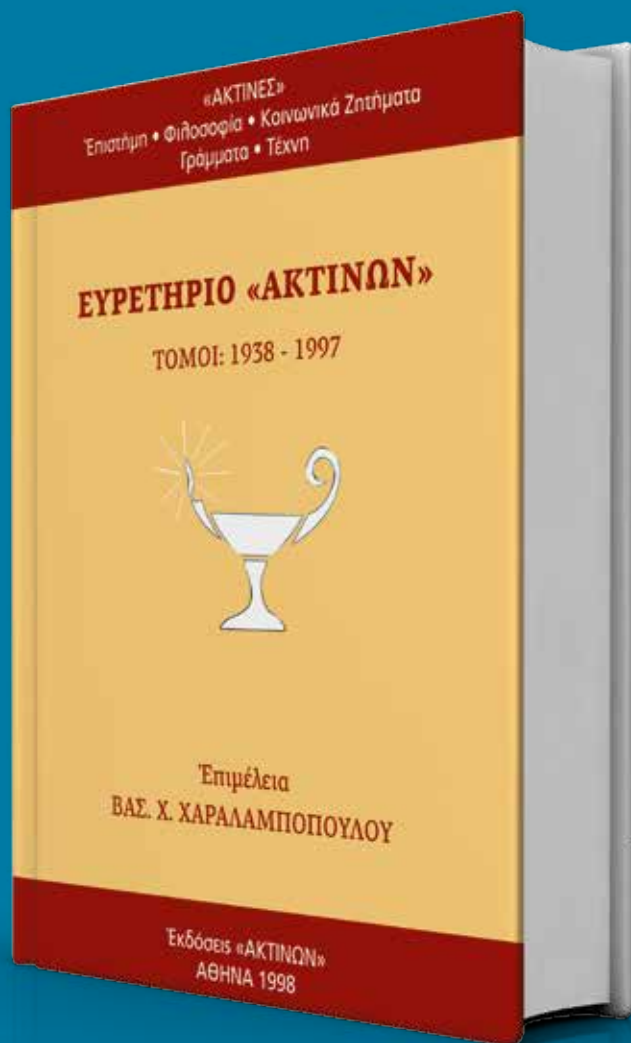

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:
όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες»
καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθῆνα, Τηλ. 210 32.35.023